

Dede Korkut'un Velîliği Üzerine Tasavvufî Bir İnceleme

A Sufi Research on the Sainthood of Dede Korkut

Musa Kaval¹

Öz

Dede Korkut, destanları aracılığıyla Türk toplulukları arasında en çok tanınan şahsiyetlerden biridir. Yaşadığı döneme dair farklı fikirler ileri sürülmesine rağmen Dede Korkut'un velî kimliği genel bir kabul görmektedir. Bu genel kabule rağmen Dede Korkut'un velîliği ile ilgili tasavvuf alanında herhangi bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Hâlbuki velîlik, tasavvuf ilmi içerisinde manasını ve işlevini bulmuş bir kavramdır. O nedenle Dede Korkut ve tasavvufi geleneğin Türk-İslam medeniyetindeki güçlü ilişkisi, bu çalışmanın asıl kaynağı olmuştur. Dede Korkut'un kerâmet gösteren, gaipten haber veren bir velî olduğu kitabının giriş kısmında belirtilmiştir. Yapılan okuma ve incelemeler sonrasında destanlar içerisinde velîliğine dair başka referanslara da rastlanmıştır. Velîliğin, tasavvufî bir kavram olması nedeniyle destanlar, tasavvufî literâtür ve kavramlar eşliğinde analiz edilerek Dede Korkut'a atfedilen bu makam ortaya konmaya çalışılmıştır. Muhteva açısından analiz edilen destanlarda işlenen temel inanç, âmel ve ahlak esasları yeni Müslümanlaşan Oğuzların yaşadıklarıyla uyum göstermektedir. Oğuzlardaki alp kültürünü erenlik terbiyesi ile kemâle erdirmek istediği tespit edilen Dede Korkut, destanlarda üstlendiği rolüyle kadının manevî gücünü de sürece dâhil etmiştir. Aplerin, erenlik bilincine ulaşmalarında anne veya eş rolünde kendini gösteren kadın, erkek kahramanların en büyük destekçileri olmuştur. Yapılan inceleme ve araştırmalar sonucunda Dede Korkut'un, kitabının mukaddimesinde belirtilenden çok daha fazlasıyla mürşit bir velî olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Dede Korkut, Velî, Destan, Alp, Eren.

Abstract

Dede Korkut is one of the most recognised figures among Turkic communities by means his epics. Although different ideas are put forward about the period he lived in, Dede Korkut's identity as a saint is generally accepted. Despite this general recognition, it has been determined that no study had been conducted in the field of sufism about Dede Korkut's sainthood. However, sainthood is a concept that has found its meaning and function in the science of sufism. Therefore, the strong relationship between Dede Korkut and the sufi tradition in Turkish-Islamic civilisation has been the main source of this study. It is stated in the introduction of the book that Dede Korkut is a saint who shows miracles and gives information about the future. After the reading and analyses, other references to his sainthood has been found in the epics. Since sainthood is a sufi concept, the epics were analysed in the light of sufi literature and concepts and the sainthood attributed to Dede Korkut was tried to be revealed. The basic principles of belief, practice and morality in the epics analysed in terms of content were in harmony with the experiences of the newly Muslimised Oghuz. Dede Korkut, who was determined to bring the alp culture in Oghuz to perfection with sainthood upbringing, included the spiritual power of woman in the process with the role she assumed in the epics. The woman, who showed herself in the role of mother or wife, has been the biggest supporters of the male heroes in reaching their spiritual consciousness. As a result of the analyses and researches, it has been concluded that Dede Korkut was an educational saint much more than what was stated about him in the introduction of the book.

Keywords: Sufism, Dede Korkut, Saint, Epic, Alp, Eren.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 04 / 02 / 2025

Accepted: 23 / 09 / 2025

¹Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi, Düzce, Türkiye, musakaval@duzce.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8784-7762>.

Giriş

Dede Korkut Destanları Türk kültürü, tarihi ve edebiyatının en temel unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle şu ana kadar birçok ilmi disiplin tarafından araştırma konusu edilmiştir. Farklı alan uzmanları tarafından yapılan bu çalışmalarda Dede Korkut'un velî bir şahsiyet olduğunu dile getirilmektedir. Destanlarla ilgili dinî ve tasavvufî araştırmalar yapılmakla birlikte çalışmaların nitelik ve nicelik açısından tatmin edici olduğunu söylemek mümkün değildir. Dede Korkut'un velîliği ile ilgili tasavvuf alanında şu ana kadar hiçbir araştırmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle Türk kültür ve medeniyetinin gelişmesi ve aktarılmasında önemli görev üstlendiği ifade edilen Dede Korkut'un velî olduğu ile ilgili de tasavvufî bir çalışmanın yapılmamış olması bu araştırmanın ortaya çıkmasının temel motivasyonu olmuştur.

Türklerin İslamlaşma sürecinde varlığını gösteren tasavvufî yorumun velî olarak takdim edilen Dede Korkut'un şahsiyeti ile birleşmesi tesadüf değildir. Çünkü tarihi kaynaklar Dede Korkut'un Müslümanlaşan Oğuzların öncüsü olduğunu savunmaktadır. *Dede Korkut Kitabı'nın* mukaddimesinde kendisi ile ilgili dile getirilenlerden yola çıkılarak yapılan araştırmalarda Dede Korkut'un Hz. Peygamber dönemine yakın bir tarihte yaşadığı değerlendirilmektedir. O nedenle çalışmaya *Dede Korkut Kitabı* ile ilgili bilgi vererek başlanmıştır. Farklı alanlarda yapılmış çalışmaların toplandığı, veri analizinin yapıldığı bu kısımda elde edilen bilgiler tasavvufî literatür bağlamında yorumlanmış, savulan tezin zemini tahkim edilmeye çalışılmıştır.

Dede Korkut Kitabı'ndaki tasavvufî muhtevaya işaret eden bu kısımdan sonraki alt başlıkta Dede Korkut'un daha önceden Korkut Ata olarak zikredilmesinin nedeni araştırılmıştır. Türk dilinde ata ve dede kelimelerinin birbirini takip eden dönemlerde velî, şeyh, derviş gibi tasavvufî kimliği olan kişiler için kullanıldığı görülmüştür. Bu bilgidен hareketle Dede Korkut'un manevî şahsiyetine dair adlandırmanın, tasavvufî kavramlaştırma sürecindeki değişimden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Destanların yazıya geçirildiği 14-15. yüzyıldaki tasavvufî gelişim dikkate alındığında "dede" tabirinin tercih edilmesinin nedeni böylece daha anlaşılır şekilde ortaya konulmuştur.

Dede Korkut adlandırmasının dil bilimi ve tarihi köklerine işaret ettikten sonra velî/velâyet kavramları tasavvufî bibliyografyası eşliğinde kısaca özetlenmiştir. Sistematiк dâhilinde sırayla sunulan bu araştırma sonuçlarıyla Dede Korkut'un velîliğinin, halk söylencesi olmanın ötesinde tasavvufî bir temele dayandığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu gaye ile velîlerde bulunması beklenen özelliklerin açıklandığı kısmın alt başlıklarında *Dede Korkut Kitabı*'nda işlenen akidevî, amelî ve ahlakî konular; tevhit başta olmak üzere inanç esasları, Hz. Peygamber'e hürmet, salavât gibi hususlar sık sık hatırlatıldığı bağlamlar eşliğinde sunulmuştur.

Sonraki alt başlıkta Hz. Peygamber örneğinde izah edilen tevhit-nübüvvet-velâyet ilişkisinin yöneticilere uzanan boyutuna temas edilmiştir. Dede Korkut'un velî kimliğinin yanında yöneticilere danışmanlık, rehberlik ettiği olaylar aktarılmıştır. Dede Korkut'tan sonra Osmanlı döneminde de karşımıza çıkan tasavvuf-siyaset ilişkisinin ilk örneği olarak Dede Korkut'un velîliği yöneticilerle ilişkisi yönüyle de değerlendirilmiştir. Velâyet kavramının salt uhrevî bir fonksiyonunun olmadığını gösteren Dede Korkut'un aksiyoner bir irşât hizmeti yürüttüğü tespit edilmiştir. Yöneticilerin manevî terbiyelerinin yanında onların dünyevî sorunlarına da çözüm üreten Dede Korkut irşât makamındaki velîliğin icbar ettiği toplumsal gerçekliğe göre hareket ettiğini göstermiştir.

Takip eden alt başlıklarda *Dede Korkut Destanları*'nın genelinde işlenen manevî terbiye ile ilgili bilgiler verilmiştir. Velîlerin, Allah'ı hatırlatma özelliklerinin en yaygın görünümü bu vesile ile gerçekleşmektedir. Bütün destanlarda kahraman Türk alp tipinin ideal bir model olarak sunulduğu açıkça görülmektedir. Tüm kahramanlık destanlarında görülen bu özelliğin yanında Dede Korkut'un, hikâyelerinde erenlik bilincini özellikle aşılacak istediği anlaşılmaktadır. Nefis terbiyesi yapılmadığında salt güç ve cesaretin felaket getirdiğini anlattığı destanlarında Dede Korkut mürşitlik vazifesi yapmaktadır. Yeni Müslümanlaşan savaşçı alplere nefis terbiyesinin öğretildiği destanlarda temel dinî ve tasavvufî olgular basit ve sade bir şekilde sunulmuştur. Tarihi ve tasavvufî gelişim açısından makul olan tedrici bu anlatımıyla Dede Korkut, yönetici ve alpler için nefis terbiyesini tahammül edilebilir kılmıştır.

Çalışma esnasında kadının, Türk kültürü ve tasavvufî gelenekteki önemli rolünün aynısıyla *Dede Korkut Destanları*'nda da yer bulduğu müşahade edilmiştir. Kahraman bey ve alplerin nefis terbiyelerinden onlara adeta rehberlik eden kadınlardan söz eden Dede Korkut, manevî olgunluğun cinsiyetle ilgisi olmadığını anlatmıştır. İlk dönem sûfilerinde gördüğümüz kadına yönelik bu yaklaşımıyla Dede Korkut kendinden sonra daha da kökleşecek tasavvufî düşüncenin Anadolu'daki öncülerinden bir olmuştur. Bu bağlamda temsili olarak seçilen Boğaç Han, Bamsı Beyrek ve Deli Dumrul destanlarında geçirilen manevî tekâmül süreçleri tasavvufî kavram ve semboller eşliğinde sunulmaya çalışılmıştır. Bu esnada ilgili düşünce ve açıklamalar bağlamında tasavvufî konu ya da kavramlar takdim edilmiştir.

1. Dede Korkut Kitabı

Türk medeniyet, tarih ve edebiyatının başat eserlerinden olarak kabul edilen *Dede Korkut Kitabı* sözlü halk kültürünün eşsiz bir ürünüdür. Tepegöz ve Deli Dumrul gibi mitolojik kahramanlar nedeniyle milattan öncesine kadar uzanan bir geçmişli olan destanlar asırlar boyunca halkın dimağında sözlü olarak aktarılmıştır. Bu uzun süre zarfında efsaneler yine halk ozan ve âşıkları tarafından yeniden yorumlanmıştır. Türk halkının ortak ürünü olan destanlarda bilge, velî bir ozan olarak Dede Korkut hikâyelerin aktif icracısı ve ilk anlatıcısıdır. Onun başlattığı sözlü anlatım Oğuzların gönlünde ve dilinde yaşanan coğrafya ve olayların etkisiyle yeniden yorumlanarak anlatıla gelmiştir.

Millî hasletleri İslamî değerle cem ederek Türk-İslam medeniyetinin oluşmasındaki öncü rolünden ötürü Dede Korkut, Köprülü tarafından ilk Alperen olarak tarif edilmiştir (1980: 198). *Dede Korkut Destanları* vazgeçilmez kahraman alp tipini, dinî ve tasavvufî erenlik bilinciyle kemâle erdirerek alperen idealini ortaya koymuştur. O nedenle *Dede Korkut Kitabı*’nda Türk toplumunun toplumsal yaşamında birinci dereceden öneme hâiz İslam’ın normatif etkisi kendisini etkin şekilde göstermektedir (Özkan, 1994: 72)

14-15. asırda yazıya geçirildiği değerlendirilen (Gökyay, 2000; Boratav, 1999) destanların çok katmanlı bir yapı arz ederek farklı zamanlarda oluşan hikâyelerden müteşekkil olduğu düşünülmektedir. Türk coğrafyasının tamamına yayılmış, halk arasında dilden dile anlatılan *Dede Korkut Destanları*’nın birçok varyantının bulunması bu tezin en kuvvetli dayanağıdır. *Dede Korkut Kitabı*’ndaki hikâyeler M. Ö. 8. yüzyılda Kafkasya, Hazar bölgesinde yaşayan Saka Türklerine kadar dayanan geçmişi ile İslam öncesi unsurları barındırmaktadır (Kırzioğlu, 1973: 95). Daha sonra Azerbaycan ve Küçük Asya’ya inen Türk toplulukları arasında Alpamiş ya da Salur Kazan Han deyişleriyle şekil değiştiren hikâyeler orijinalliyetini korumuştur (Gökyay, 1982: 295-296). Tarihi bu alt katmanların üzerine inşa edilen destanlarda geçen olaylar açısından değerlendirildiğinde *Dede Korkut Kitabı*’ndaki hikâyelerin iki tarihi evreyi yansıttığı kabul edilmektedir. Bunlardan birinci katman; 9-11. yüzyılları arasında Siri Derya bölgesinde Oğuzlar ile Kıpçaklar arasında yaşananların anlatıldığı destanlardır. İkinci katman ise 13. yüzyıldan sonra Doğu Anadolu ve Azerbaycan’da yaşayan Oğuzların, kâfirlere karşı verdiği mücadeleleri konu edinmektedir (Elçin, 1962: 145). Togan’ın ifade ettiği üzere İslamî unsurların oldukça etkin şekilde kendini gösterdiği destanların son katmanının, Türklerin Müslümanlaşmasının yoğun olduğu bu dönemle paralellik arz etmesi dikkat çekicidir (1981: 73-75). Anadolu’nun doğusunu yurt edinip bölgenin Müslümanlaşmasını sağlayan Oğuzların, Rum, Gürcü ve Abhaz gibi milletlere karşı yürüttükleri gazaların 12-13. yüzyılda gerçekleştiği bilinmektedir. Bu tarihî tespitlerin dışında destanlarda geçen yer adları ve coğrafi terimlerin tarihi bilgilerle örtüşmesi söz konusudur (Banarlı, 1983: 2/39). Tüm bu tarihi katmanlarda Dede Korkut’un Türk velîsi olarak işlev icra ettiği görülür. Örneğin kâfirlere karşı yürütülen gazalarda Türk alp töresinin yanında temel dinî ve tasavvufî unsurların basit ve yalın şekilde idealize edildiği anlaşılmaktadır.

Dede Korkut, Türk tarih ve edebiyatındaki etkisinin ötesinde bir işlev sergilemiştir. Dede Korkut, İslamîyet öncesi döneme uzanan kişiliği ile dinî, hükümdarlara müşavirlik hizmeti sunan siyasi, toplumsal hayata yön veren saygın bir kanaat önderi kimliklerine sahiptir. Han ve beylerin toplantılarında görüş beyan eden, siyasi ve idari sorunları çözen Dede Korkut yeri geldiğinde toy ve kız isteme törenini yönetmektedir. Çocuklara isim koyarak neslin benlik inkişafına katkı sunarken gelecekte haber vererek toplum kesiminin saygınlığını kazanan Dede Korkut, İslamîyet sonrası dönemin velîsi olarak kabul edilmiştir (İnan, 1987: 166).

Dede Korkut Türk halk kültürünün hemen her alanında izleri görülen karakterlerin başında gelmektedir. Destanlardan oluşan kitabı ile Türk toplumunun kültürel değerlerini aktarmasıyla birlikte İslamlaşan Türklerin inanç başta olmak üzere birçok arkaik değerlerinin uyum içerisinde gelişmesine katkı sunduğu anlaşılmaktadır. O nedenle Köprülü, *Dede Korkut Kitabı* ile ilgili bu gerçeği şöyle ifade etmiştir; “Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut’u öbür gözüne koysanız, yine de Dede Korkut ağır basar.” (Sakaoğlu, 1998: 5). Tasavvuf ilminin, Türk Edebiyatı’ndaki tesiri dikkate alındığında Dede Korkut’un velî kişiliği daha fazla önem arz etmektedir. O nedenle Dede Korkut’un icra edip aktardığı destanlar vesilesiyle aynı zamanda Türk toplumunun dinî ve manevî yaşamının şekillenmesinde de önemli etkisi olması beklenir. Bir bölgenin Türk toprağı olduğunu orada velî türbesi bulunup bulunmaması ile ilişkilendiren Güngör’ün (2006: 132) ifadesi bağlamında değerlendirildiğinde Dede Korkut’un Türk toplumu üzerindeki etkisi daha iyi anlaşılmaktadır. Türk toplumu üzerine araştırmaları olan Sosyolog Ziya Gökalp, insanları irşâd eden velîlerin hikmetini ikrar eder (1976: 10).

Değişen toplumsal dinamiklerin Türk millî seciyesi ile mütenasip şekilde aktarıldığı destanlar edebi, tarihi açıdan kıymete haiz olmakla birlikte dinî ve tasavvufî yönlerden de önemli bilgiler sunmaktadır. Zira uzun bir zaman sürecinde toplumla birlikte üretilip aktarıldığı görülen Dede Korkut ve destanlarının içeriği çok yönlü bir derinliğe sahiptir. Sembol bir isim olarak Dede Korkut, destan geleneğinin milletler üzerindeki işlevselliği ile Türk coğrafyasının tecessüm etmiş bir şahsiyettir. Destanların içeriğini tarihi bakış açısı ile inceleyen araştırmacı Üçler Bulduk konu ile ilgili olarak şunları dile getirmektedir; “Destanlar Türklerin tarihi karakteri açısından ve hususiyetleri üzerinde emsalsiz bir kaynak olma özelliğini taşımaktadır. Her bir hikâyeye hatta bir kelime dahi bizler için tarihi ipuçları verecek bir öneme sahiptir. Diğer Türk

destanlarına nazaran daha geniş bir alana yayılan ve hemen bütün Türk boyları arasında özünü muhafaza ederek yaşayan Dede Korkut ve destanı bu vasfıyla Türk dünyasının adeta hüviyet cüzdanı olma durumundadır.” (1995: 247)

Sözlü geleneğin temel unsurlarından olan destan ve mitlerin toplumlara dair sunduğu bilgiler içerisinde dinî motiflerin de bulunması kaçınılmaz bir gerçektir. Zira bireysel ve toplumsal yaşamın en temel olgularından olan dinî, benlik algısından başlayarak kozmik bilince kadar geniş yelpazede anlamlandırma etkisi oluşturması söz konusudur. Tarihte dinsiz bir topluma rastlanmamış olması bu gerçeğin de beyanıdır. İnsan ve anlayış çeşitliliğinin bir sonucu olarak da her dinî içerisinde mistik yorumların geliştiğine şahit olunur. Türklerin çeşitli inançlara sahip olması nedeniyle mistik arka plan yönüyle de zengin duygusal ve sezgisel bir inanç mirasına sahip olduğu görülür. İslamlaşma sürecinde kendini gösteren bu mistik eğilim tasavvufî telakki ile temayüz etmiştir. Türklerin, İslam'ı anlama ve yaşama çabasına kabaca bakıldığında tasavvufî motiflerin etkin şekilde kullanılmasının tesadüf olmadığı, tarihsel dinî tecrübenin bu geçiş sürecinde kolaylaştırıcı etkisi olduğu söylenebilir. Bu düşüncenin birincil delili olarak, Korkut Ata'nın ilerleyen zaman diliminde Dede Korkut şeklinde kullanılmasını gösterilebilir. Zira dede sıfatının, tasavvuf erbabı tarafından maneviyatı yüksek kişiler için kullanılması söz konusudur.

Türklerin İslam'ı anlama ve yaşayış biçiminde tasavvufun önemine dikkat çeken Köprülü, Türk edebiyatı ve tasavvufî halk edebiyatı üzerine uzun araştırmalardan sonra bazı tespitlerde bulunur. Köprülü'nün ulaştığı verilerin özeti mahiyetinde kısaca şu cümlelerini paylaşmak yerinde olacaktır. “İslamîyetten önceki halk edebiyatımızla büyük bir alâkası olduğu için daha ilk teşekkül anında halkın rağbetini kazanan bu edebiyat, tasavvuf esaslarının Türkler arasında yayılmasına yardım etmiş, daha sonra da, Türkler arasında tasavvuf duygu ve telâkilerinin gelişmesi bu edebiyatın yüzyıllarca halk arasında yaşamasına sebebiyet vermiştir.” (1980: 356).

2 Korkut Ata'dan Dede Korkut'a

*Dede Korkut Destanları*ndaki hikâyelerin çok daha eskiye dayanmasına rağmen yazılı nüshalardaki olayların, 9-11. yüzyıllar arasında Sirderya bölgesinde yaşayan Oğuzların başından geçen mücadeleler olduğu düşünülmektedir (Ergin, 1958: 55-56). Fakat Dede Korkut'un daha önceden yaşadığı değerlendirilmektedir. Dede Korkut'un İnal Sır Yavkuy Han zamanında Bayat boyundan Kara Hoca'nın oğlu olarak dünyaya geldiği, çok akıllı ve aynı zamanda kerâmet sahibi olduğu nakledilir (Togan, 1972: 55). Bu düşüncenin kabul görmesinin birincil nedeni Dede Korkut ile ilgili bilgi veren en eski kaynak olan Reşîdüddîn'in *Câmî'ü't-Tevârih* adlı eserinde geçen bilgilerdir. Oradaki bilgilere göre Oğuz boyları nazarında görkemli, nimet ve haşmet sahibi, ulu bir yönetici olan Dede Korkut 295 yıl yaşamış kerâmet sahibi bir velîdir (2010: 179, 186). Dede Korkut'un hükümdarlarla olan ilişkisini dile getiren Abûlgazi *Şecere-i Terâkime* adlı eserinde hükümdar İnal Sır Yavkuy'un veziri olan Dede Korkut'un sözünden çıkmadığını belirtmiştir. Üç padişaha vezirlik eden Dede Korkut bilge kişiliğinin yanında 295 yıl yaşayan, çok kerâmet sahibi bir velî olması nedeniyle tüm toplum nezdinde saygın bir konuma sahiptir (1980: 58). Yazıcıoğlu'nun *Selçuknâme*'sinde de Oğuz'un bilgisi Dede Korkut, Hz. Peygamber zamanına yakın bir zamanda yaşamış keşif sahibi bir velîdir. İleride kurulacak Osmanlı Devleti'ne keşfen işaret ederek hanlığın Kayı Boyu'na geçeceğini söyleyen Dede Korkut'a yöneticiler büyük hürmet göstermektedir (1391: 29-30). Manevî kişiliğine binaen Ali Şîr Nevâî de eseri *Nevâyimü'l-Muhabbe*'de Dede Korkut'u Türk süfiler arasında zikretmektedir (2021: 385).

Konu üzerine araştırmalar yapan Ergin, başka eserlere de atıf yaparak Dede Korkut'un Türk toplulukları arasında ulu bir kişi olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna keşfen işaret edildiğini söylemektedir (1971: 42-44). Dede Korkut'un yaşadığı zamanla ilgili farklı tarihi ve menkıbevi bilgileri bir araya getiren Ergin, Hz. Peygamber döneminde Müslüman olan Bayındır Han döneminde Oğuzların din öğreticisi olarak Dede Korkut'un tayin edildiği rivayetlerini nakleder (1971: 40-41). *Dede Korkut Destanları* üzere ilk çalışmalara imza atan Gökyay, *Dede Korkut Kitabı*'nın ermiş bir kişinin anlatıları olduğunu her Müslümanın ilk okuyuşta anlayacağını söylemiştir (1973: CCXXXIX).

Togan, 295 yıl yaşadığı söylenen Dede Korkut'un Kayı İnal, Köl Erki ve Tuman Hanlara vezirlik ve müşavirlik yaptığını dile getirmektedir (1972: 56-66). Hatta kimi araştırmacılara göre Korkut Ata, İslamîyet öncesi dönemde yaşamış olduğu düşünülen bir kam veya baskı iken İslamlaşma sürecinde velî kimliğine bürünerek Dede Korkut olarak anılmıştır (Özdemir, 2003: 32). *Dede Korkut Kitabı*'nın Dresten nüshasının giriş kısmında Dede Korkut için yazılı şu ifadeler bu iddiaları destekler mahiyettedir. “Hazreti Resul aleyhisselam zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata derler, bir er koptu, Oğuz'un ol kişi tamam bilicisiydi, Oğuz'un içinde tamam velâyeti zahir olmuş idi, ne dese olurdu, gaipen türlü haber söylerdi, Hak Teâlâ onun gönlüne ilham ederdi.” (Sertkaya, 2006: 31).

Ata/baba kelimesinin Türk toplulukları arasında İslamîyet öncesi ve sonrasında saygı duyulan kişilere hitaben velî ve aziz kişiler için kullanıldığı tespit edilmiştir. İslamîyet öncesi kam, baksı, bahşiler için kullanılan ata kelimesi İslamîyet sonrası dönemde evliya, şeyh, dervişler için kullanılmıştır (Çetin, 2007: 70-72). Dil ve tarih açısından ortaya konan bu tespitle paralel olarak tasavvuf literâtüründe de ata kelimesi özellikle Yeseviyye ve Nakşibendiyye tarikatlarında mürşid

anlamında kullanılmıştır (Uludağ, 1991: 62). Hâkim Ata, Zengi Ata, Mansûr Ata, Baba Arslan, Baba Maçın, Baba Tahir Uryânî gibi müşşidler, kendilerini manen geliştirdikleri kişiler tarafından baba olarak telakki edilmiştir (Uludağ, 1991: 80). Mevlevî ve Bektâşî tarikatlarında da dedelik makamı bulunmaktadır. Bektâşîler, merkez tekke konumundaki Hacı Bektaş Dergâhı'nda posta oturan şeyhe "Dede Baba" derken merkez tekkenin dışındaki tekkelerde bulunan şeyhlere "baba" diye hitap etmektedirler (Cebecioğlu, 2004: 152-153). Türkler arasında yaygınlaşan bu tarikatlar tarafından şeyhler ve kerâmet sahibi velîler için kullanılan ata ve dede ifadelerinin zaman içerisinde destanlarda değişime uğrayan Korkut Ata ve Dede Korkut tabirlerini daha anlamlı hale getirmektedir. Hatta bu kavram değişiminin ilk örneklerinden biri olarak Dede Korkut gösterilebilir. Çünkü tasavvufun sistemleşip tarikatların Anadolu coğrafyasında gelişmeye başladığı dönem ile *Dede Korkut Destanları*'nın yazıya geçirildiği düşünülen 14-15. yüzyılın örtüşmesi yukarıda savulan tezi desteklemektedir.

Türk halkının dinî ve tasavvufî geleneğinde velîlerin akıl, hikmet ve aksiyonerlik yönlerini yansıttığı kabul edilen ilk şahsiyetlerden Dede Korkut, geçmişte olduğu gibi günümüzde de Türk dünyasında aynı işlevini icra etmektedir. Bedenen vefat etmiş olsa da destanları ile ruhen Türk halkına manevî tekâmülüne hizmete devam ettiği söylenebilir. Allah'ın sevdiği kulları vefatlarından sonra da manevî hizmetlerine devam etmektedir. Çünkü nefislerinde fenâ bulup Hak ile bekâ'ya eriştirildiklerinden dolayı evliyâullah iki cihanda da tasarruf sahibidir (Ozak, 2016: 438). Bu anlamda asırlar boyunca Türk toplumunun terbiyesinde başat rol üstlenmiş bir şahsiyet olarak Dede Korkut elinde kopuzuyla tartışmasız bir velîdir (Ocak, 1992: 12-17). Yaşadığı dönem ve sonrasında manevî şahsiyeti ile ilgili aktarılan sözler, destanlarıyla toplumu irşâd ettiği anlaşılan Dede Korkut'un, Türk toplumundaki velî kültürünün sözlü kültürde yer edinmesinde öncü rol üstlendiği anlaşılmaktadır. Doğum ve yaşamı hakkında kesin bilgilere sahip olunmamasıyla birlikte Dede Korkut icra ettiği işlev itibarıyla Türk toplumundaki tasavvuf düşüncesi ve edebiyatının gelişmesinde önemli etkisi olduğu görülür.

Türk tarihi, dinî bir bütünlük içerisinde değerlendirildiğinde Korkut Ata'nın, İslamîyet öncesi Türk toplumlarında görülen din âlimi, bilge, müşavir ve gaipen haber veren bir ulu kişi olduğu açıkça görülür. Destanları bağlamında değerlendirildiğinde Dede Korkut, sahip olduğu vasıflarıyla İslamîyet sonrasına "velî" tipolojisini akla getirir. Kitabın hemen başında Dede Korkut ile ilgili dile getirilen ifadeler onun dinî ve tasavvufî kimliğini yansıtır. Yazıya geçirildiği değerlendirilen 14-15. yüzyıla kadar Dede Korkut'un, Hz. Peygamber zamanına yakın yaşamış velî bir şahsiyet olduğu genel kabule şayandır. Birçok varyantı ile Türk halkının dilinde en çok aktarılan destanların asıl sahibi Dede Korkut'un, Hz. Peygamber zamanına yakın yaşamış, gaipen haber veren ilham sahibi bir ermiş olduğu anlatılmaktadır (Ergin, 1971: 1). Destansı anlatım içerisinde Dede Korkut'un övülen vasıflarının velîlikle örtüştüğü görülür. İlerleyen bölümlerde detaylı incelemesi yapılan destanlardaki tasavvufî muhteva onun velîliğini desteklemektedir. Farklı varyantlı destanlar arasındaki benzer özellikler ve ortak tasavvufî vasıfların tekrarlanması Dede Korkut'un toplumsal kabul açısından da bir gerçekliğe karşılık geldiğini göstermektedir.

3. Velî Kavramı

Dost, yardımcı, vekil anlamlarına gelen *velî* (Bakara, 2/107, 207) kelimesi, çoğulu *evliyâ* (Kehf, 18/102; Nisa, 4/139) ve *velâyet* (Enfâl, 8/72) gibi farklı şekillerde Kur'ân âyetlerinde geçmektedir. *Velî* kelimesi Arapça "v.l.y." kökünden türeyen bir isimdir. İsim olan kelime "velâ-yelîvelyen" kökünden hareketle "bir şeye yaklaşmak", "velîye-yelî-vilâyeten" kökü itibarıyla "idare etmek, düzenlemek, işini üzerine almak, yardım etmek, sevmek anlamlarına gelmektedir" (Gündoğdu, 1992:1-8). Yine "v.l.y." kökünden türeyen *velâyet* kelimesi "yardımcı olmak, sevmek, dostluk kurmak, himaye etmek, korumak, birinin işlerini üstüne almak" anlamlarına gelmektedir (İbn Manzur, ts: XV/406). Tasavvufî bir terim olarak *velî*, fail vezninde; "araya isyan girmeksizin, kulluk ve ibadette istikrarlı olan kimseler" için kullanılır. Mef'ul manasına fail vezninden geldiği kabul edildiğinde ise "Allah'ın lütuf ve ihsanına mazhar olan kimseler" için kullanıldığı görülür (Cürçânî, 2014: 114). Âyet ve hâdislerde zikredilen *velî*, "dinî zâhir ve bâtın adabına titizlikle bağlı olduğu için Hak'ın dostu ve sevgili kuludur" (Uludağ, 1991: 519).

Destanlardaki işlevlerine bakıldığında Dede Korkut'un dinî bilgi, iman, âmel ve ahlak bakımından olduğu kadar idari, sosyal ve insani açılardan da *velî* kavramının muhtevasına uygun bir profil sergilediği görülür. Yukarıda değinildiği üzere kitabın hemen başında Allah, insan ve âlem-âhiret arasındaki ilişkinin nasıl anlaşılması ve sürdürülmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Her bir destanın anlatımı esnasında Dede Korkut, ortaya koyduğu temel dinî işleyişin nasıl tatbik edileceğine bizzat rehberlik etmiştir. İnsanı ve toplumu terbiye ederken gençlerin ad kazanmasından, han ve beylerin yönetim işlerine kadar hemen her alanda işlev icra eden Dede Korkut'un *velîliği*, kelime manasında barındırdığı "idare etmek, düzenlemek, işini üzerine almak" fonksiyonlarını içermektedir. Kûşeyrî, Sehl b. Abdullah'tan, velîden devamlı surette, Allah'ın iradesine uygun fiiller sadır olur, sözünü aktarmaktadır (2003: 350). Kûşeyrî'nin, *velî* kavramını âyet ve hâdisler bağlamında detaylı şekilde açıkladıktan sonra velîlerin, "dualarının kabulü, keşfi bilgilere ulaşabilen, ilhama mâtuf ve gelecekte haber vermek" gibi kerâmetler gösterebileceklerini anlatır (Kûşeyri, 2003, s. 347-351; 433-465).

Aynı şekilde Hücvirî (2018, s. 273-297) ve Serrâc (1996) da tasavvuf yolunun velîlik üzerine inşa edildiğini delilleriyle ortaya koymuşlardır.

Kitabının hemen başında Dede Korkut'un velîliği ile ilgili halk arasında söylenenlerin, sûfilerin velâyet makamı ve velîlerin vasıflarıyla örtüştüğü görülmüştür. Bu anlamda destanların halk dilinde yaygınlaşması ve yazıya geçirilmesi sürecinde tasavvufî açıdan makbul bir velî tipolojisinin ortaya konulduğunu söylemek mümkündür. Halk arasında, evliyâ ve onlardan izhar eden kerâmetler konusunda şeriâta uymayan söylem ve eylemlerin kendisi gösterebildiği kimi örneklerle rağmen, oldukça yaygın halk anlatısı olan *Dede Korkut Destanları*'nda böyle bir durumun görülmemesi dikkat çekicidir. Kitabın ilk sayfasında tevhit başta olmak üzere temel inanç unsurlarının kısaca özetlendiği gibi destanların ilerleyen kısımlarında ve bağlamında aynı hassasiyetin kendini gösterdiği tespit edilmiştir. İnanç esasları dışında âmel, ahlak ve edep ile ilgili de Dede Korkut'un toplumu irşâd etmek amacıyla hareket ettiği görülür.

4. Dede Korkut'un Akidevi İrşâdı

Dede Korkut Kitabı'nın giriş kısmında bulunan Besmele ile söze başlandığı görülür. İlk sayfada yine Dede Korkut söze şöyle devam eder; "Allah Allah demeyince işler düzelmez, Kâdir Tanrı vermeyince er zenginleşmez. Ezelden yazılmasa kul başına kaza gelmez, ecel vakti ermeyince kimse ölmez." (Ergin, 1971, s. 1). Sözün ve her işin doğrusunun Allah'ın zikriyle tamamlanacağını ortaya koyduktan sonra Dede Korkut, Kâdir-i Mutlak olan Allah'ın hükmü altında bulunan kaza ve kadere dikkat çekmektedir. Destansı hikâyelerden önce böyle bir giriş yapılmış olması ilerleyen bölümlerde gelişecek olaylara nasıl yaklaşılması gerektiği konusunda muhatapları uyarmaktadır. Velîlerin temel özelliklerinden birincisi irşâda tevhid ile başlamalarıdır. Velîler, Hz. Peygamber'in halkı davet ettiği yöntemle insanları, Hak'a davet ederler (Kelâbâzî, 2014: 111). Sûfiler, velâyeti izah ederken nübüvvet ile ilişkilendirerek açıklamışlardır. O nedenle velîler, peygamberlerin halifeleri olarak tevhidin hakikatinin mazharlarıdır (Çift, 2003: 127-138). Velîler, peygamberlerin açtıkları tevhit yolunda onları takip ederken diğer taraftan da içerisinde bulundukları toplumları peygamberlerin açtığı yolda yürütmeye çalışmışlardır (Sülemî, 2018: 1-2). Hz. Peygamber'in getirdiği ahkâmın mazharı olan velîler ayne'l-yakîn derecede idrak ettikleri ahkâmı Hz. Peygamber'in ümmetine yaptığı gibi naklederler (Kılıç, 2015: 136).

Mutlak Yaratıcı olan Allah'ın hükmünü ortaya koyduğu ilk satırların devamında Dede Korkut, kibrin tehlikesine dikkat çekerek yüce gönüllü kişiyi, Allah'ın sevmediğini ve böylelerine Allah'ın devlet vermeyeceğini dile getirmiştir (Ergin, 1971, s. 1). Dede Korkut'un, Allah ile insan arasındaki münasebeti en baştan bu şekilde ortaya koyması dikkat çekicidir. Kitapta geçen on iki hikâyede yiğit alp tipinin idealize edildiği görülür. Han, bey ya da alp olan bu kahramanların merkezinde gelişen olayların aktarıldığı destanlarda, Allah ve Peygamber yolunda cihat teması işlenmektedir. Diğer kahramanlık destanlarından farklı bir tarzda Dede Korkut, cihadın sadece fiziksel güçle yapılamayacağını; nefisle mücâhedenin de ehemmiyetine vurgu yaptığı görülür. Kitabın tamamında görülen nefse karşı yürütülmesi beklenen büyük cihat teması tevhide dair uyarılarla son bulmaktadır. Örneğin kitabın ilk destanının kuvvetli ve cesur kahramanı Boğaç korkusuz bir alptir. Fakat nefis terbiyesi eksik olan Boğaç, güç ve şöhretin getirdiği kibir ve minnetsizliğin bedelini ödemek zorunda kalmıştır. Boğaç'ın başına gelen felaketin sebebi nefis-i emmâresinden kaynaklanmaktadır. Başına gelen felaketlerden dinî bilgisi yanında tasavvufî keşif ve ilhama mazhar annesinin yardımı ile kurtulmuştur. Her kurtuluş ve zaferin nefislere mal edilmemesi gerekliliğini hatırlatan Dede Korkut, Kâdir Allah'a yönelmeyi telkin eder (Kaval, 2024: 181-200).

Gözü kara yiğitliği ile kâfire karşı gaza eden Türk beyleri ve alperenlerin her zafer sonrası uyarıldığı Oğuznâme'de Dede Korkut şu deyişi tekrarlar; "Hani dediğim bey erenler. Dünya benim diyenler. Ecel aldı yer gizledi. Fânî dünya kime kaldı. Gelimli gidimli dünya. Ahir son ucu ölümlü dünya." (Ergin, 1971: 51). Dede Korkut'un kazanılmış zaferin hemen ardından hanlar, beyler ve alperenlerin hazır bulunduğu her ortamda bu telkinde bulunması onun din ve dünya işlerindeki saygınlığının bir yansımasıdır. Nefsin ve çevrenin insan üzerinde en çok etki edebileceği coşkunluk anında Dede Korkut'un telkin ettiği imanî ve nefsanî bu hakikatler prensliği bırakan İbrahim Ethem'i akla getirmektedir. Çünkü İbrahim Ethem, velîliğin şartının dünya ve âhiretle ilgili hiçbir şeye rağbet etmemek olduğunu söylemiştir (Küşeyrî, 2003: 349). Dede Korkut tıpkı Hücvirî'nin örnek verdiği gibi yiğit bey ve alperenlere nefislerinin heves ve hevâlarına uyduklarında sultanlıklarının kendileri için felaket olacağını hatırlatmaktadır (2018: 271). Dede Korkut'un zaferin ardından hanlar, beyler ve korkusuz alpların hazır bulunduğu her toplantıda nefislerinin kabarması nedeniyle sergileyebilecekleri kibre karşı bu uyarıda bulunması onun manevî tesir gücüyle birlikte yöneticiler nazarındaki saygınlığının da bir göstergesidir. Velâyet makamının bir gereği olarak Dede Korkut, işleri idare etme ve düzene sokma görevini ifa etmiştir (Gündoğdu: 1992: 1-2). Hakiki tevhidin önündeki en büyük engel olarak görülen nefsin, kendisini görmesinin tehlikesini bilen Dede Korkut kibir, riyâset, riyâ gibi en köklü ve gizli kalbi hastalıklara tutulabilecek bey ve alperenleri uyarak mürşitliğini ifa etmiştir. Çünkü kâmil bir mürşit, sorumluluğu altında bulunanların yapılarına uygun şekilde ve doğru zamanda onların terbiyelerine katkı sunar (Sühreverdi, 2014: 285). Türklerin savaşı bir millet olmaları kimi zaman kendi içlerinde dahi iç çatışma ve isyanlara sebep olmaktadır. *Dede Korkut Kitabı*'nın Dresden nüshasının bir destanında bu durumun bir

örneği anlatılmaktadır. *İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olup Beyrek'in Öldüğü Destan*'da ele alınan iç kargaşada nefsanî zaafına yenik düşen birkaç bey yüzünden birbirine giren Oğuzların çektiği acılar anlatılmaktadır (Ergin, 1971: 231-240). İçinde yaşadığı toplumu iyi tanıyan âlim ve ârif bir mürşit olarak Dede Korkut'un, beylere sık sık fânî dünyadaki asıl sorumluluklarını hatırlatması yersiz değildir. Çünkü mürşit, müritlerinin her halini kontrol edip, hal ve kabiliyetlerine göre onlara söylem ve eylem telkin etmelidir. Hatta mürşit, müritlerinin kalbine nazar edip manevî ahvalinden haberdar olur. İhtiyacı nispetinde doğru ve güzel olanı müridine tatbik eder (Sühreverdî, 2014: 526-529).

Hikâyelerde Dede Korkut her söz aldığı anda öncelikle Allah'ın adını zikretmektedir. Bağlamında zikrettiği Allah isminin dışında Esmâ-i Hüsnâ'dan diğer isimlerin de sık sık zikredildiği görülür. Örneğin Kâdir, Hak, Bâki, Cebbâr, Settâr, Ganî, Azîz, Ehad, Samed, Kakhâr esmaları birçok defa zikredilmiştir (Gökyay, 2000). Hakiki tevhide eren velîler her şeyden kesilerek Allah'ın zikrine yoğunlaşarak düşüncelerini Allah'ta teksif ederler (İsfahânî, 2015: 443). Her vesile ile Allah'ı zikreden Dede Korkut'un tavriyla örtüşen bu özelliği dinleyicilere de Allah'ı hatırlatmaktadır. Bu yönüyle de Dede Korkut'un, velîlerin Allah'ı hatırlatma işlevini icra ettiği görülür. Her söze ve işe Allah'ın zikriyle başlayan Dede Korkut, insanlara, Allah'ı ve âhireti hatırlatmaktadır. İbn Abbas'tan rivayet edilen bir hâdis-i şerîf'te velîlerin, Allah'ın hatırlanıp zikredilmesine vesile oldukları nakledilmektedir (Abdullah, ts.: 172). Bu hâdis-i şerîf'i şerh eden Münâvî, velîlerin girdikleri meclislere Allah'ın zikriyle girdiklerini, konuşmalarını da zikirle devam ettirdikleri için her karşılaştıklarında insanlara Allah'ı ve âhireti hatırlattıklarını söyler (Münâvî, 1972: 3/81). İbn Arabî, velîlerin Allah'ın her an yaratmada olduğu hakikatine vakıf oldukları için her işlerinde muhabbet ile Allah'ı zikrettiklerini söyler. Her ne bu makamdaki velî halk ile iştiğal etse de Hak ile konuşur, Hak ile görür, Hak ile tutar. (İbn Arabî, 2015: 42-44). Velîlerin başı olan abdallar ise Allah'ın kusursuz yarattığı yeryüzünün farklı bölgelere ilahi emir mücibince sorumluluklarını yerine getirmektedir (İbn Arabî, 2015b: 38, 62, 85-91).

Destanlarda işlenen kâfire karşı cihadın öncesi ve sonrasında daima Allah'ın rızasını kazanmanın önemi hatırlatılmaktadır. Hemen bütün destanlarda verilen mücadelenin dünyanın mal ve şehveti için olmadığına dikkat çekilmiştir. Her mücadele sonrası Dede Korkut, kazanılan zaferleri nefislerinden bilip dünya şehvetine kapılmamaları için beyleri ve alperenleri her vesile ile uyarır; "Kanı dedüğüm beg erenler; dünya benim deyenler? Ecel aldı, yer gizledi, Fânî dünya kime kaldı? Gelimli, gidimli dünya, âhir sonucu ölümlü dünya." (Gökyay, 2000: 30, 58, 74, 97, 144, 151). Allah'ı her vesile ile hatırlatan Dede Korkut, "Kazılık Koca Oğlu Yiğenek Destanı"nda özel olarak tevhidin kıdem ve ezelîyetine vurgu yapar. İhlâs suresinin kısa bir tefsiri mahiyetine olan sözlerine önce Allah'ı överek başlayan Dede Korkut, Allah'ın bir babadan olmadığı, bir anadan doğmadığını söyler. Kimseye muhtaç olmamakla birlikte bütün mevcudatı rızıklandıran Allah'ın Sâmed, Rezzâk, Muğnî, Bâki, her yerde ve zaman Vâhid olduğunu söyler (Ergin, 1971: 164).

Kader ve kaza konusuna sıklıkla atıf yapan Dede Korkut, ezelden yazılmadan kulun başına hiçbir şeyin gelmeyeceğini söyler (Ergin, 1971: 1, 38, 64, 122). Birliğine sığınılan yalnız Allah'tan medet umulması gerektiğini vurgular. (Ergin, 1971: 148). Aynı şekilde tüm destanlarda bütün dileklerin secde halinde iken Allah'a arz edilmesi tavsiye edilir (Ergin, 1971: 115). Hatta kâfire karşı yürütülen gazalarda alpler, ancak Kâdir olan Allah'ın izniyle at binip, kılıç kuşanıp, zafere erişebilir. Çünkü her işin asıl sahibi ve düzene koyucusu Allah'tır (Ergin, 1071: 165). Kâfiri öldürebilmek ancak Kâdir olan Allah'ın izniyledir (Ergin, 1971: 223). Dede Korkut'un "Salur Kazan'ın Esir Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı Destanı"nda dile getirdiği bu sözü Enfâl Sûresi 17. âyette bildirilen "Sonra onları siz öldürmediniz, lâkin Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, lâkin Allah attı." ilahi hakikati akla getirmektedir. Kulların cüz-i iradeleriyle ortaya koyduğu eylemlerin Vahdet sırrından ayrı düşünülmemeyeceğini hatırlattığı ifadeleriyle Dede Korkut'un kendinden çok sonra Anadolu'da kökleşen tasavvufî düşüncelere paralel beyanları tesadüf olarak değerlendirilemez. Benzer şekilde ilahi ölçü ile yazılan kaza ve kadere etki eden duada da Allah'ın Kerem'ine sığındığı görülür (Ergin, 1971: 132). Bu düşüncelerinden ötürü Dede Korkut'un iman, kaza ve kader konularında Mâtûrîdî düşüncesi benimsediği anlaşılmaktadır (Mâtûrîdî, ts.: 305-3149).

Meleklerle iman konusunu da destanlarında sık sık işleyen Dede Korkut, Azrail'in al kanatlı olduğunu söylemiştir (Ergin, 1971: 123, 127, 128, 130). Dede Korkut'un meleklerin kanatları ile ilgili dile getirdikleri Fâtır Sûresi'nin ilk âyetinde bildirilen meleklerin kanatlı yaratılmasının Allah'a mahsus olduğu hakikati ile örtüşmektedir. Bu gerçeğin dışında Dede Korkut'un meleklerden gelen ilhamın bir örneğini de sunar. "Begil Oğlu Emre'nin Destanı"nın anlatan Dede Korkut Cebrail'den bahseder. Kâfir ile cenk eden Begil'in cüssesi küçük oğlu Emre, verdiği ağır mücadelede Allah'ın yardımına sığınır. Emre'nin yakarışını duyan kâfir; "Tanrına mı yalvarıyorsun? Senin bir Tanrın varsa benim yetmiş iki puthanem var." deyince Allah, Cebrail'i göndererek Emre'ye kırk er kuvveti verdiğini ilham eder. Bu ilhama mazhar olan Emre kendisinden çok daha iri ve kuvvetli olan kâfiri yenmekle kalmaz hidâyete ermesine de vesile olur (Ergin, 1971: 197-199). Bu olay vesilesi ile Dede Korkut'un, sûfiler gibi ilhamın duyular ve aklın ötesinde kesin bir bilgi olduğu düşüncesini işlediği görülür (bk. Muhâsibî, 1988: 78; Serrâc, 1996: 170-171). Benzer düşünceleri dile getiren Gazzâlî de sûfilerin ilhama neden önem verdiklerini açıkladıktan sonra ilhama mazhar olabilmek için mücâhede ve mücadele vermek gerektiğini belirtmiştir (Gazzâlî, 2020: 3/31-32). Destanın genç kahramanı Emre, dinî ve milleti uğruna kendini feda

edecek cesareti sergilerken Allah'a olan teslimiyet beyanları onun vermiş olduğu mücâhedenin işaretidir. Dolayısıyla sûfiler tarafından kesin bir bilgi olarak kabul edilen ilham ile ilgili Dede Korkut'un naklettiği bu detay onun tasavvufî derinliğine ve velâyetine delil olarak değerlendirilebilir. Zira velâyet ile ilgili tafsilatlı bilgiler sunan İbn Arabî, Allah'ın sevdiği kullarına katından müjde ve emân vermek üzere meleği ile ilham ettiğini söyler. Dünya hayatında vuku bulan bu tarz ilham, "Dünya hayatında da âhirette de onlar için müjde vardır." âyetinin (Yunus, 10/64) bir tecellisidir. İbn Arabî, Allah'ı tam manası ile Rabb edinen doğru yoldakilere meleklerin verdiği emânın delili olarak da "Rabbimiz Allah'tır deyip, sonra da doğrulukta devam edenlere gelince, onların üzerine melekler iner ve derler ki: "Korkmayın, üzülmeğin, size vaad edilen cennetle sevinin." (Fussilet, 41/30) âyetini sunar (İbn Arabî, 2017: 51-52).

Başta tevhid olmak üzere iman esaslarını sık sık tekrarlayan Dede Korkut, bey ve alperenlere hitaben söylediği her Oğuznâme'de şöyle dua eder; "Âhir sonu arı imandan ayırmasın. Âmin diyenler Tanrının yüzünü görsün." (Ergin, 1971: 52, 65, 158, 214, 230 240). Şeksiz-şüphesiz, katıksız imana dikkat çeken Dede Korkut'un, Müslümanlaşma süreci devam eden Türk toplulukları arasında dünya ve âhiret işlerine dair yönlendirici etkisini kullanarak kâmil iman için çaba sarf ettiği anlaşılmaktadır. İmanın, saf ve salt Allah rızası için olması gerektiğine vurgu yapan Dede Korkut, küçük cihadı savaşı ruhları ile sürdüren yiğit bey ve alperenlere büyük cihat olan nefis terbiyesini de bizzat kendisi tatbik ettirmiştir. Gücü ve zaferi nefislerinden değil Kâdir, Azîz, Ehad, Kahhâr, Cebbâr olan Allah'tan bilmeleri gerektiğini hatırlatan Dede Korkut, muhataplarını Cemâllullah ile müjdelemektedir. Rû'yetullah Ehl-i sünnet mezhebinin benimsediği bir inançtır (Cüveynî, 2017: 170). Ehl-i sünnet inancına göre rû'yetullah, dünyada sahip olunan görme yetisinden farklı şekilde Allah'ın ihsanı ile müminlerin derecelerine göre gerçekleşecektir (Teftazânî, 2007: 199).

Dede Korkut, imân ve sâlih âmel sahibi müminlerin dışında suyun da Hak'ın Cemâl'ini gördüğünden bahseder (Gökyay, 2000: 36). Kur'ân-ı Kerim'de her şeyin sudan yaratıldığı (Enbiyâ, 17/30), arşın da su üzerinde bulunduğu (Hûd, 11/7) bildirilmektedir. Yaratılışın sırrını taşıdığı için su, "Hayy" isminin tecellisi olarak tüm varlıkta kendini gösteren bir katalizör vazifesi görür (Pala, 2010: 63). Çünkü manevî miras ve şeriat menzilleri Hayy ismine nispet edilmektedir. Bütün ilahi isimler âlemlerdeki tecellileriyle birlikte Hayy ismine dayanmaktadır (İbn Arabî, 2017: 71-72) Bilimsel çalışmalar da evrendeki her şeyi oluşturan ilk maddenin su olduğunu ispat etmektedir (Eliade, 2003: 199). İlmî bu tespitten önce hemem hemen bütün dünyada binlerce yıllık insan tarihinin ürettiği kültür ve mitolojilerde suyun, evrenin ilk maddesi olduğu düşüncesi kabul edilmektedir (Rudhardt, 2006: 125). O nedenle tüm evrende var oluşun özü olması nedeniyle su, hangi ontolojik örüntü olursa olsun her alanda öncül şekilde kendini göstermektedir (Eliade, 2003: 196). Türk mitolojisinde de türeyiş ile olan birebir ilişkisinden ötürü her şeyin suya dayandırıldığı görülür (Ögel, 1995: 315). Ontolojik bu gerçekliğin kültürün nakledildiği mitoloji ve destanlarda da kendini göstermesi kaçınılmazdır (Bayat, 2007: 248). Bu manada *Dede Korkut Destanları*nda suyun canlı ve bilinçli bir varlık olarak kabul edilip muamele görmesi doğal bir sonuçtur. Fakat velî olan Dede Korkut'un ifade ettiği, "Su, Hak yüzünü görmüştür, ben bu su ile haberleşeyim." (Ergin, 1971: 36) sözü mitolojisinin ötesinde bir mana taşımaktadır. Tasavvuf literâtüründe ise su, mârifet, ilâhî feyz, zât, varlık, kâmil nefis, ruh-i âzam, tümel akıl anlamları içermektedir (Uludağ, 1991: 11). İçerdiği mananın derinliğinden ötürü tasavvufî eserlerde sıklıkla ab-ı hayat kavramı zikredilmiştir. Hızır kıssalarında anılan ab-ı hayat, dinî-tasavvufî eserlerde aynül-hayât, nehrül-hayât, âb-ı câvidânî, âb-ı zindeğî, hayat kaynağı, hayat çeşmesi, bengi su, dirilik suyu gibi kavramlarla dile getirilmiştir (Ocak, 2007: 48). Yunus Emre'nin şiirlerinde su, Hak'ın varlık âleminde tecelli eden ilk taayyün eden Nûr-ı Muhammediyye/ Hakîkât-i Muhammediyye'nin vücûd bulmuş halidir (Tatçı, 2012: 527). Allah'ın yeri ve göğü yaratmadan önce ilk taayyün eden nûru, ondan da suyu yarattığını Yunus Emre bu dizelerle ifade eder; "Yir-gök yaratılmadan Hak bir gevher eyledi. Nazar kıldı gevhere sızurdu dür eyledi." (Tatçı, 2015: 355). Varlık âlemini kuşatan arşın üzerinde durduğu suyun sûfiler için Allah'ın Hayy isminin hakikatini temsil eden ab-ı hayat sayesinde diğer canlılar da hayat kazanır. Bu mertebedeki insanın hayatı, Allah'ın Hayy isminin tecellisidir. Hızır ile karşılaşması öncesi Hz. Musa'nın yemek için yanında taşıdığı tuzlanmış balık, ab-ı hayat ile tekrar canlanmıştır (Cebecioglu, 2004: 28-29). Dolayısıyla Dede Korkut'un suyun Hak'ın vechini göstermesi ifadesi ontolojik ve mitolojik arka planı ile birlikte tasavvufta karşılığı olan Hakîkât-i Muhammediyye teorisinde anlamını bulmaktadır. Suyun temsil ettiği mârifet, ilâhî feyz, kâmil nefis manalarını bilmesi beklenen Dede Korkut'un "Su, Hak yüzünü görmüştür" gibi derin anlamlar barındıran bir ifadeyi bilinçli kullandığı anlaşılmaktadır. Çünkü hala yaşadığına inanılan Hızır'a Allah'tan ilm-i ledün verilmiştir. Hızır da görüştüğü velîler vasıtasıyla bu ilmin mârifetinin devamlığını sağlamaktadır (Schimmel, 2004: 121-123). Dede Korkut'un destanlarında Hızır'ın olağan dışı güçlerinden bahsettiği görülür. *Direse Han'ın Oğlu Boğaç Han Destanı*nda olağan üstü bilgeliğiyle aniden kendini gösteren ve Boğaç'a hayat veren Hızır'dan bahseden Dede Korkut, yukarıda değinilen hususları teyit etmektedir (Ergin, 1971: 20-22).

Tasavvufî yorumun önemli etkisiyle İslamlaşma sürecini devam ettiren Türkler arasında Ehl-i sünnet inanç esaslarını temsil ettiği görülen Dede Korkut'un velîliği ile ilgili Cüneyd-i Bağdâdî'nin görüşlerinden istifa etmek yerinde olacaktır. Çünkü Cüneyd-i Bağdâdî, tasavvufî ekollerin silsilesinde bulunan şerîât çizgisinde savh ehli bir sûfidir. O nedenle onun, velîlik ile ilgili sözleri ışığında Dede Korkut'un destanları üzerinden icra ettiği irşât hizmetini değerlendirmek önemlidir. Öncelikle Dede Korkut her vesile ile söz ve eylemine Allah'ın zikriyle başladığı, devamında da tevhitte kesiflettiği aksiyonları ile velîliğinin destanlarında yansıdığı görülür (Abdülkadir, 1988: 20). Daha sonra etrafındaki bütün

yöneticilere dünyaya aldanmamalarını salık vererek zühdü tavsiye etmiştir. Çünkü bir sineğin kanadı kadar değeri olmayan dünyaya karşı züht hakiki Mâlik olan Allah'a yönelmektir (Kelâbâzî, 2014: 144-145). Ruhsal inkişafın sağlanması için öncelikle dünyaya, madde ve eşyaya karşı tavır alınması gerekmektedir. Hz. Peygamber'in yaşantısıyla örneklendirdiği züht, tasavvufun tatbik edildiği ilk evresidir ve tasavvufî terbiye geçirmek isteyen herkesin öncelikle edinmesi gereken bir bilindir (Kara, 2016: 77-89). Nübüvvetin devamı niteliğindeki velâyet makamının gereği olarak Dede Korkut'un sıklıkla vurguladığı züht ile velîliğin diğer bir vasfını icra ettiği görülür (Abdülkadir, 1988: 19).

İslam'ın gereklerini önce kendi nefsinde tatbik eden Dede Korkut, Hz. Peygamber'in sünnetine tabi olma hususundaki titizliği ile onun misyonunu devam ettiren gerçek bir yol gösterici ve nasihatçılık ifa etmiştir (İsfahânî, 2015: VIII/ 448). İçinde yaşadığı toplumda icra ettiği manevî misyonu önce kendi yaşamında tatbik ettiği görülen Dede Korkut bilgisini eylem ile destekleyen önder kişilik olarak İslam'ın saf ve tevilsiz eylemselliğini örneklendirmiştir. Daha sonra Allah'ın lütfuyla halkın arasına gönderilerek başta Allah bilgisi ve Allah'ın nûrunun tecelli ettiği manevî bir rehber haline gelmiştir. Halk dilinde Dede Korkut Hakında asırlardır dile getirilen bu özelliğe benzer şekilde Cüneyd-i Bağdâdî velîlerin vasıflarını şöyle özetler; "Velî, Allah'ın lütfuyla manevî başarının zirvesine vasıl olduğunda, dostları için bir rehber haline gelir." (Ateş, 1962: 150). Yaşadığı dönemden asırlar sonra da insanları dünyevi ve uhrevî açıdan terbiye eden Dede Korkut'un Türk toplulukları üzerindeki tesiri açısından değerlendirildiğinde velîlerin vefatlarından sonra da devam ettiği savunulan hizmetleri daha anlaşılır hale gelmektedir. Çok geç yazıya geçirilen destanlarında Dede Korkut'un Kur'an ve sünnet çizgisinde temel tasavvufî hakikatleri sade ve işlevsel bir tarzda sunduğu görülür. Asırlar boyunca sürdürülen bu yorumun günümüz Anadolu tasavvufî telâkkisi ile uyum içerisinde olması Dede Korkut'un aşıladığı manevî mayanın sağlamlığının bir göstergesidir.

Cüneyd-i Bağdâdî gibi Hücûrî de velâyetin devam ettiğini belirterek Allah'ın yeryüzünü evliyasız bırakmayacağını söylemiştir (2014: 276). Hakîm Tirmizî de İslam'ın önce kendi nefislerinde fenâ, Allah ile bekâ hallerinde tecrübe eden velîlerin, insanları Allah'a çağıran, onlara rehberlik eden ulular olduklarını söylemiştir (Tirmizî, 2006: 106). O nedenle şeriâtın hakikatine vakıf olan hikmet ehli bu kişiler, Allah'ın, kullarına sunduğu birer rahmet olarak telakki edilmiştir (Serrâc, 2016: 373). Hakikatte velîleri halka gönderen Allah'tır. Allah, sevdiği kullarını halka göndererek bahşettiği nimetleri onlar vesilesiyle izhar etmektedir (Ateş, 1962: 153). Mukaddes Esmâlarının kâmil tecellileri olan velîlerle yeryüzünü lütuflandıran Allah, onlara vesile halka hidâyet yollarını gösterir, halka gelen zararları def eder. O nedenle velîlerin, Hak için halka verdikleri manevî hizmet ibadet olarak nitelendirilmiştir (İsfahânî, 2015: VIII/ 445-449).

5. Dede Korkut'un Hz. Peygamber'e İttibâsı

Sûfiler tarafından kabul edilen velâyet makamı ve sistematigi ancak nübüvvet ile vuzuha kavuşturulmaktadır. Tasavvuf literâtüründe oldukça zengin bir hacme ulaşan Nübüvvet-velâyet konusunda kapsamlı malumatı ilk olarak Hakîm Tirmizî vermiştir (1965: 449-514). Hâtemü'l-enbiyâ kavramı üzerinden daha anlaşılır kılınmaya çalışılan hâtemü'l-evliyâ kavramı ile velîliğin delilleri sunulmuştur (Tirmizî, 1965: 336-422). Hakîm Tirmizî ile başlayan velâyet tartışmalarını İbn Arabî "Hakîkât-i Muhammediyye" teorisiyle açıklayarak daha tafsilatlı şekilde izah etmiştir (1985: 2/287-331). Yedi katlı yer ve sema peygamberlerin kalbi üzerine ruhaniyete sahip bedel/halife vasıtasıyla ayakta durmaktadır. İbn Arabî, peygamberlerin kademi üzerine vekillik eden bu yedi bedel ile Mekke Harem'inin Hatimü'l-hanabele'de görüşüğünü söylemektedir (2015a: 273-274). Peygamberlerin gerçek varisleri olan evliyalar ancak onlara ittibâ ve irşât ile Allah'ın sevdiği kullar arasına girebilmektedirler (İbn Arabî, 2015c: 29-34). Bu hususu "Allah'ın peygamberinde güzel örnek vardır." (Ahzâb, 33/21) ve "De ki Allah'ı seviyorsanız bana uyun, O da sizi sevsin." (Âl-i İmrân, 3/31) âyetleri ile açıklayan İbn Arabî, Hz. Peygamber'e tabi olarak ancak "Hakîkât-i-Muhammediyye" sırrına ve velâyet makamına erişilebileceğini savunmaktadır (2006: 169).

İbn Arabî öncesi sûfilerin de dikkat çektikleri Hz. Peygamber'e tabi olma olgusu bağlamında *Dede Korkut Destanları*'nı değerlendirildiğinde benzer bir velî profilinin yansıtıldığı görülür. *Dede Korkut Kitabı*'nın Besmele ile başlayan mukaddimesinin hemen ardından Dede Korkut'un, Hz. Peygamber döneminde onun ashabı olduğu ifade edilmiştir (Ergin, 1971: 1) Oğuz'un bilicisi, rehberi olan Dede Korkut'un kerâmet izhar eden bir velî olmasından evvel onun Hz. Peygamber'in ashabından olduğu söylenerek üstün konumu ifade edilmeye çalışılmıştır. Müslümanlaşma sürecinin devam ettiği dönemlerin eseri olarak kabul edilen destanlarda övülen Dede Korkut'un manevî üstünlüğü daha ilk cümlede Hz. Peygamber'e olan yakınlığı ile ilişkilendirilmektedir. Oğuz'un ulusu Dede Korkut'un kıymetinin belirtildiği kitabın ilk cümlesinin birinci kelimesinin "Resûl aleyhisselam" olması ve devamında Korkut Ata'nın ârif ve kerâmet sahibi bir velî olarak tavsif edilmesi Hakîkât-i Muhammediyye teorisinin adeta bir örneğidir. Çünkü ontolojik zuhurun ilk mertebesi Hakîkât-i Muhammediyye'dir. İnsan ve âlemin özü mahiyetinde olan bu mertebe varlığın başı ve sonudur (İbn Arabî, 2008: 123). Yaratılanların ilki ve en kâmil olan Hz. Peygamber, Allah'ın keremlisi ve O'nun feyzinin kabul etmede en istidatlı olanıdır. O nedenle, kendisinden önceki ve sonraki varlıkların ilmi ve kıymeti Hz. Peygamber'e göre şekillenmektedir (Konevi, 2009: 219). Bu bakımından peygamberlerin varisleri olan velîlerin kıymetleri de Hakîkât-i

Muhammediyye nûrundan istifadesi nispetinde (Konevî, 2008: 86) olacağı için kitabın ilk kelimesinin, yaratılmışların öncüsü Hz. Peygamber ile başlaması dikkat çekicidir. Hz. Peygamber'in ardında Oğuz'un ulusu olarak Dede Korkut'un zikredilmesi ve Hz. Peygamber ile olan yakınlığının vurgulanmış olması önemlidir. Bu bağlamda Dede Korkut dışında Hz. Peygamber'in yüzünü görerek onun ashabından olma şerefine eren "Bügdüz Emen" de övülen bir diğer Oğuz ulusu olarak anlatılmaktadır (Ergin, 1971: 49).

Besmele ile başlayan kitabın ilk kelimesinin Hz. Peygamber'e referansla devam etmesinin bir tesadüf olmadığı tezini kuvvetlendiren bir diğer örnek ise Dede Korkut'un şu ifadesidir; "Ağız açıp över olsam üstümüzde Allah güzel. Allah dostu din ulusu Muhammet güzel." (Ergin, 1971:4). Mülkün sahibi Allah övüldükten sonra hâbibî Hz. Peygamber'in yüce makamını zikredilmiş olması Dede Korkut'un velâyet makamının nasıl bir nübüvvet bilinci üzerine geliştiğinin işareti olarak değerlendirilebilir. Hz. Peygamber'e karşı duyulan hürmetin onun ehl-i beyti; Hz. Fatıma, Hz. Aişe, Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan'ın isimlerin zikredilmesi ile devam ettiği görülür. Güzel vasıfları ile inananlara örnek gösterilen ehl-i beytin, Oğuzlar için kıymetinin ortaya konduğu sözler arasında Hz. Peygamber'in râşit halifelerinin adları da zikredilmektedir (Ergin, 1971: 4-5). Kitabın mukaddime kısmında temel inanç esaslarının yanında Hz. Peygamber'in ve onun ehl-i beyti ve râşit halifelerinin zikredilmesi *Dede Korkut Destanları*'nın dinî ve tasavvufî bakış açısını tayin etmesi açısından önemlidir.

Dede Korkut Destanları'nın işlediği temel konuların biri de Oğuzların yiğitlik, alplik geleneğidir. Dünya kahramanlık destanlarında da işlenen ana konulardan biri olan yiğitliğin, Oğuz destanlarında da yer bulması insanlığın yaşam mücadelesinin doğal bir sonucudur. İslam öncesi devirlerde farklı şekilde ifade edilen Türklerin savaşçı ve mücadeleci ruhu *Dede Korkut Destanları*'nda İslamî bir misyonla birleşmiştir. Allah'ın emri olan cihadı Oğuzların, kendisine büyük hürmet duydukları Hz. Peygamber ile ilişkilendirdikleri görülür. O nedenle Oğuzların, Hz. Peygamber'in dinî uğruna savaşmayı büyük şeref bildikleri "Muhammed dinî yoluna savaşayım senin için" ifadesi anlaşılmaktadır (Ergin, 1971: 193). Allah'ın emri olan gazayı Hz. Peygamber önderliğinde ve onun ahlakına uygun yürüten Oğuzların bu görevi yerine getirirken aşkla kılıç salladıkları görülmektedir: "Yüz bin er gördümse yüzümü dönmedim. Yüzü dönmez kılıcımı elime aldım. Muhammed'in dinî aşkına kılıç vurdum (Ergin, 1971: 220).

Kâfire karşı verilen mücadelenin bir adap üzere yürütüldüğünü görülen destanlarda tüm Oğuz beyleri, alpler birlik ve beraberlik içinde hareket ederler. Birbirlerinin can, mal ve şerefini korumak için fedâkarca at sürüp kılıç sallayan Oğuz erleri kâfirle mücadeleye girışmeden evvel arı sudan abdest alıp iki rekât namaz kılarlar. Namaz esnasında kişinin Allah ile yüz yüze geldiğini söyleyen İbn Arabî, namaza duranın Rabbi ile buluşmanın zevkine ereceğini dile getirir (1999: 6-17). O nedenle aslında meşakkatli olan namaz kul için mutluluk ve lezzet vesilesi olarak coşkun şekilde ifa edilir (Kübra, 1993: 146-147). Sadece zorunlu olduğu için namaz kılanlarda görülen tembellik ve meşakkat hali böyle kullardan zâil olur. Oğuz alplerinin nafîle olan namaza gösterdikleri hassasiyet onların farz namazları kıldıklarının delilidir. O yüzden cihat öncesi nafîle olan bu namazın ardından Oğuz yiğitleri Hz. Peygamber'e salâvat getirdikten sonra kâfirle mücadeleye tutuşurlar (Ergin, 1971: 49-50, 92, 103). Çünkü Dede Korkut'a göre Resûl, Muhammed ya da Mustafa adıyla zikrettiği Hz. Peygamber'in adı görklüdür (Gökyay, 2000: 28,30). Her zikrettiğinde yücelttiği Hz. Peygamber'in adıyla İsrâ Sûresi 79. âyette bildirilen Makam-ı Mahmûd'a atıf yapmaktadır. Böylece Dede Korkut, Müslümanların dualarında Hz. Peygamber'e salâvat getirmesi sünnetini hikâyelerin başlarında, ortalarında ve sonlarında icra ederek sürdürmüştür. Varlığın ilk taayyün ettiği ilahi düzeni ve Hak'ın tecellilerinin âlemde temekkün edebilmesine imkân veren Makam-ı Mahmûd'a vefa göstermektedir. İbn Arabî düşüncesine göre Hak'tan tecelli eden, yaratılış yaygısına serilen her şey Makam-ı Mahmûd mertebelerinde tezâhür etmektedir (İbn Arabî, 2008a: 353). Hz. Peygamber'e verilmiş cevâmîü'l-kelim vasfının Allah'ın el-Câmî ismiyle benzerliğine dikkat çeken İbn Arabî, tecelli eden varlığın bidâyet-nihâyet döngüsünün Hz. Peygamber ile gerçekleştiğini söylemiştir (Demirli, 2013: 225).

Makam-ı Mahmûd mertebesi sadece duaların makbul olmasında değil günahların şefâatle silinmesine de vesile olmaktadır (Kelâbâzî, 2014: 88). Bu düşüncüyü de destanında işleyen Dede Korkut, cümle günahların adı güzel Muhammed Mustafa'nın yüzü suyu hürmetine bağışlanmasını dilemektedir (Ergin, 1971: 52). Bakara Sûresi 151. âyetinde Hz. Peygamber'in tezkiye edici vasfı zikredilmiştir. Başka âyetlerde ise Hz. Peygamber'e ittiba edilmesi emredilmiştir. Dede Korkut Destanları'nda da işlenen bu gerçek, Türklerin övülen savaşçı kimliğinden ötürü çoğunlukla kâfire karşı verilen cihat olgusunda kendini gösterdiği düşünülebilir. Küçük cihat olarak tavsif edilen bu mücâhedenin çok daha kapsamlı ve uzun soluklu olanı ise nefse karşı yürütülen büyük cihattır. Her bir destanda özellikle başkahramanlar üzerinden örneklendirilen nefse karşı verilen cihadın nasıl yapılması gerektiği de anlatılmaktadır. Nefs-i emmâre'nin cehâlet, gâflet, kibir, riya, gazap, acelecilik gibi vasıflarının sebep olduğu kötülükleri anlatan Dede Korkut, bunların izalesinin yollarını da anlatmıştır. İlerleyen alt başlıklarda kapsamlı şekilde izah edilecek bu tavrı ile Dede Korkut, peygamberlerin vârisleri olan velî mürşitlerin işlevini icra etmiştir (İbn Arabî, 2013: 173-177). Bu uğurda Dede Korkut, Hz. Peygamber'in sünneti olan evliliği gerçekleştirmek için canını tehlikeye atar. Evlilik teşebbüslerinin başında Dede Korkut öncelikle Hz. Peygamber'in kavlini gerçekleştirmenin ehemmiyetini zikreder (Ergin, 1971: 64, 66, 140). Peygamber kavlinin ifasının önünde engel olarak duran Deli Karçar'ı ancak Dede Korkut ikna edebilmiştir. Bamsı Beyrek'in kız

kardeşi ile evlenmesini engelleyen kuvvetli ve acımasız Deli Karçar'ın karşısına çıkmaya kimse cesaret edemezken Dede Korkut korkusuzluğu, aklı ve kerâmeti ile peygamber kavlini icra etmiştir (Ergin, 1971: 62-69). Sünneti ihya etmekle birlikte Deli Karçar'ı da manen terbiye edebilmiştir. Dede Korkut ilim, tedbir ve mârifet bilgisi ile kendisini öldürmeye teşebbüs eden Deli Karçar'ın nefsinin tanıyıp, ahlakını güzelleştirmesine vesile olmuştur. Tatbik ettiği metodu ile Dede Korkut, Hz. Peygamber'in vârisleri olan velîlerin fonksiyonunu bilgi, ahlak ve mutlulukla cem etmiştir (Konevî, 2009: 41-42). Deli Karçar tarafından öldürülme ihtimaline rağmen Dede Korkut'un, Hz. Peygamber'in sünnetini tatbik etme iradesi onun Allah'ın emri ve peygamberin kavline olan hürmet ve sevgisinin göstergesidir. Allah ve Resûl'ünün isteğini kendi nefsinden evla tutarak halka hizmet etmesi Dede Korkut'un velîliğinin bir diğer delili olarak gösterilebilir (İsfahânî, 2015: VIII/448). Çünkü mürşit, müşfik bir baba gibi din ve dünya ile ilgili konularda halka karşı çocuğuna gösterdiği hassasiyeti sergiler (Sühreverdî, 2014: 525). Deli Karçar'ın yaptıklarına karşılık Dede Korkut'un ortaya koyduğu sabır ve şefkat sonunda herkes için rahmet vesile olmuştur.

6. Dede Korkut'un Yöneticilerle İlişkisi

Dede Korkut sadece kerâmet sahibi bir velî değildir. Dinî ve tasavvufî bilgisi yanında dünyevi işlere dair yeteneği ile Dede Korkut, yöneticiler ve halk tarafından muteber bir danışman olarak da kabul edilmektedir. Zâhîr-bâtın bilgisini insanların yaşamlarında karşılaştığı sorunların çözümünde işlevsel şekilde kullandığı için Dede Korkut tüm Oğuz kavminin müşkülüne hallederdi. Bu nedenle Dede Korkut'a danışmadan iş yapmayan Oğuzlar, onun tavsiyelerine uyup sözünü harfiyen yerine getirmektedir (Ergin, 1971: 1). *Dede Korkut Kitabı*'nın başında verilen bu bilgiler ve tarihçilerin ortaya koyduğu bilgilerden ötürü Dede Korkut'un en az üç sultana vezirlik yaptığı tahmin edilmektedir. Dinî ve dünyevi yönden ortaya koyduğu profili ile Dede Korkut, velîlik kavramını Türk-İslam geleneği içerisinde ilk özgün örneğini sergilemektedir. Zaten tasavvufî düşüncede Hak Teâlâ, velîlerini âleme vali kılmıştır ve onlar diliyle hakikat söze ve eyleme geçirilmektedir (Hücvîrî, 2018: 276). Kitabında Henüz kurulmamış Osmanlı Devleti'nden haber vererek gaip ten söz eden velî Dede Korkut aynı zamanda yöneticilerle çok yakın ilişki içerisindeydi. Tasavvuf erbabı tarafından eleştirilen konu olan bu hususun açıkça ifade edilmiş olması Anadolu'da gelişen tasavvufî yorumun motivasyonunu göstermesi açısından önemlidir. Halk anlatısı olarak kabul edilen *Dede Korkut Destanları*'nın hemen girişinde ve devamında anlatılan destanlarda okuyucunun/dinkeyicinin karşısına çıkan tasavvuf-yönetici-halk ilişkisi, zannedilen ötesinde bir işleve sahiptir. Velâyetin salt ührevî bir makam olmadığına beyan edildiği mukaddime kısmının ilk sayfasında şunlar yazılmıştır;

"Oğuzun içinde tamam velâyeti zâhîr olmuşdu, ne derse olurdu, gayibden dürlü haber söylerdi, Hakk Taâlâ, anın gönlüne ilham ederdi. Korkut Ata ayıtdı: Ahir zamanda hanlık gerü Kayıya dege, kimsene ellerinden almaya, ahir zaman olup kıyamet kopunca. Bu dedüğü Osman neslidür, işde sürülüp gideyürür. Ve dahi nice buna benzer söz söyledi. Korkut Ata Oğuz kavminin müşkilini hallederdi; her ne iş olsa Korkut Ata'ya danışmayınca işlemezlerdi; her ne ki buyursa kabul ederlerdi, sözün tutup tamam ederlerdi. Bir gün Dede Korkut cuşa gelüp Oğuz begleri içinde soy soylamış, anlara nasihat yüzünden söylemiş." (Gökyay, 2007: 19)

Dede Korkut Kitabı'nın mukaddimesinde dikkat çekilen bu beyanların benzerlerine yine Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili menkıbelerde de rastlanmaktadır. Şeyh Edebâli'nin, Osman Gazi ile ilişkisi ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair menkıbeleri değişik kaynaklardan aktaran Barkan, dervişlerin Türk devleti ve Anadolu'nun İslamlaşmasındaki rolünü özetlemektedir (2015: 14-24). Daha eski döneme ait olduğu anlaşılan destanlardaki Dede Korkut, Osmanlı dönemine keşfen işaret eden bir velî olarak benzer bir velâyet örneği sergilemiştir. Dinî dünyevi işlerin yürütülmesindeki rehberliğini icra eden Dede Korkut aktif bir tasavvufî misyon yürütmüştür. Oğuzların siyasi işlerindeki istişare heyetinde yer alan Dede Korkut bireylerin özel günleri olan doğum, ölüm, düğün, ad koyma merasimlerinin vazgeçilmez önderidir. Bu yönüyle Dede Korkut, Osmanlı devrinde sultanların dahi hürmet edip, görüşlerini aldığı tasavvuf erbabının yöneticiler ile ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde çok daha eski örnek bir şahsiyet olarak görülebilir.

Dede Korkut'un üstlendiği siyasi danışmanlık rolü hemen birinci destanda kendini gösterir. Yiğitlik ve cesaretini ispat eden Boğaç Han'a ad koyması için Oğuz beyleri Dede Korkut'a haber verirler. Toplumsal ve siyasal kabulün onayı olan ad koymayı yöneten Dede Korkut, Boğaç Han'a beylik verilmesi için babasının yapması gerekenleri tek tek tarif eder. Taht, mal ve mülk verilerek beyliğinin maddi ve manevî yönden tesisini sağlayan Dede Korkut'un yöneticiler tarafından onaylanan bir pozisyona sahip olduğu aşikârdır (Gökyay, 2007: 28). *Dede Korkut Destanları*'nın diğer meşhur kahramanı Bamsı Beyrek'in de adını bütün Oğuz beylerinin bulunduğu törende Dede Korkut koymuş ve onu soylamıştır (Gökyay, 2007: 62).

Kahraman, yiğit, cesur, zorlu er manalarına gelen savaşçı alp kavramı Oğuz toplumunda sosyal statü açısından birincil öneme sahiptir. Aileler için çocuklarının alp olması büyük bir kıvançtır (Durmuş, 2013: 23). Alpliğin onaylandığı ad koyma törenleri aynı zamanda Oğuzların muhtemel beylerinin de tescili anlamına geldiği için Dede Korkut'un yürüttüğü bu ritüel Türk-İslam mefkûresinin cihat misyonunu şekillendirmektedir. Ad koymanın toy eşliğinde yapılarak topluma mal edilmesi

cihat motivasyonunu çocuklar, delikanlı gençler ve aileleri için ideal konuma yüceltmektedir. Böyle bir törenin yöneticisi olan Dede Korkut'un rol model inşa edici bir üst makamda bulunduğu görülür. Bu pozisyonu ile Dede Korkut'un dünyevi ve uhrevî gücü kendinde cem etmiş bir velî olduğu düşüncesi daha anlamlı hale gelmektedir.

Dede Korkut, yiğit alplere sergiledikleri kahramanlıklardan sonra ad koymakla yetinmez. Kerâmete mazhar bir velî olarak girişecekleri mücadele öncesi de bey ve alplere manevî yardım sağlamaktadır. Örneğin bir gün Oğuz'un Hanı, Bayındır Han'ın veziri Kazılık Koca düşmana esir edilir. Genç fakat yiğit oğlu Yigenek babasını kurtarmak istemektedir. On beş yaşında, tecrübesiz fakat cesur bir alp olan Yigenek sefer öncesi ak sakallı Dede Korkut'u rüyasında görür, ondan aldığı öğütlerle kâfire galip gelir, babasını esaretten kurtarır (Ergin, 1971: 162-166). On beş yaşında olmasına rağmen Bayındır Han, babasını kurtarmak isteyen Yeğenek'e yardım etmesi için yirmi dört sancak beyini onun yanına verir. Sancak beylerinin hepsinin kahraman oldukları kadar eren vasıflı birer alp oldukları ifade edilir (Ergin, 1971: 161-162). Gençliğine ve küçük cüssesine rağmen Allah'a olan teslimiyeti ve babasına olan vefası ile zafere ulaşan Yeğenek, babasının tutsak edildiği kalenin kilisesini yıkıp yerine mescit inşa ettirir. Mescitte hutbe okutturduktan sonra Yeğenek yurduna döner. Onun bu zaferinden sonra Dede Korkut, Yeğenek'in adına Oğuznâme söyler, devletin yıkılmaması için dua eder (Ergin, 1971: 167).

Tüm Oğuz'un hanı Bayındır Han'ı müteessir gören Dede Korkut, onu mutlu etmekle birlikte Oğuz'un serhat sınırının ehil ve emin ellere teslim edilmesini de sağlar. Gürcistan'dan gelen az haraç ile din ve vatan uğruna serhat beyliği yapacak ehil kişiyi seçip görevlendiren Dede Korkut, böylece Bayındır Han'ın çözemediği müşkülü hal yoluna koyar. Bu işe ehil kişinin Begil olduğunu ilk bakışta anlayan Dede Korkut'un kalp okuyabildiği anlaşılmaktadır. Hanın huzurunda olayı çözen Dede Korkut ekonomik ve askeri sorunları mevcut insan kaynağı bağlamında yönetmiştir. Çünkü başkalarının imtina ettiği bu görevi Begil mutlulukla kabul etmiştir. Emaneti ehline veren Dede Korkut serhat beyliği görevine getirilen Begil Bey'e kılıç kuşatmıştır (Ergin, 1971: 185-186).

Zina günahının bedeli olarak Oğuzların başına bela olan Tepegöz sorununu çözüme kavuşturabilecek kişi de Dede Korkut'tur. Toplanan Oğuzlar yine Dede Korkut'un hakemliğini isterler. Aşırı taleplerde bulunan Tepegöz'ü çok daha azıyla ikna eden Dede Korkut hem Oğuz halkını hem de Tepegöz'ü memnun eder (Ergin, 1971: 172). Dede Korkut'un hakemliğine ihtiyaç duyulan diğer bir korkutucu kişi Deli Karçar'dır. Bamsı Beyrek'in beşik kertmesi Banu Çiçek'in ağabeyi Deli Karçar'a görücü olarak gidip ona durumu iletecek kimse yoktur. Çünkü Deli Karçar çok güçlü ve acımasız bir ağabey olarak kız kardeşini isteme cesaretinde bulunanları öldürmektedir. Bütün Oğuz beyleri toplanır ve bu işi ancak Dede Korkut'un halledeceğini söyler ve ondan yardım isterler. Dede Korkut Allah'ın emri, peygamberin kavli olan evliliğin gerçekleşmesi için görevi kabul eder (Ergin, 1971: 63). Sonunda ölüm olduğu için kimsenin kabul etmediği görevi Dede Korkut'un kabul etmesi velâyet mertebesinde olmasının doğal bir sonucudur. Çünkü Allah Teâlâ, velî kullarının diğer insanlar gibi korku ve endişeden uzak oldukları bildirmektedir (Yunus, 10/62). Cüneyd-i Bağdâdî de, korkusuzluğun velîlerin sıfatlarından bir tanesi olduğunu söyler. Anın ve geleceğin endişe ve hayalinden uzak şekilde, ibn vakt halinde yaşayan velîler, vaktin bulunaklığından mahzun olmazlar (Hücvîrî, 2018: 279). Allah'tan başkasından korkmayan Dede Korkut, hanlar ve beyler ümitsiz olduğunda onlara "Allah'tan ümit kesilmemesi" konusunda telkinde bulunur (Ergin, 1971: 200). Bu sözleriyle Dede Korkut, rehberlik ettiği Oğuz toplumuna; "Sakın Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirlerden başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez" (Yusuf, 12/87) ilahi emrine uygun davranmayı hatırlatmaktadır.

Makam ve hâl itibarıyla velâyet mertebesinde bulunmasına rağmen Dede Korkut'un şeriâtın emrettiği tedbir ve tevekkülü ihmal etmeyerek dinleyicilere örnek olduğu anlaşılmaktadır. Akıl, tedbir ve tevekkül silsilesini takip eden Dede Korkut bu hikâye ile zâhir ve bâtın bilgi hiyerarşisini tatbik etmektedir. Akıl ve güzel söz tedbirine rağmen Deli Karçar'ın tehdidiyle karşılaşan Dede Korkut korkusuzca niyetini dile getirir. Dede Korkut'u öldürmek için kılıcıyla hamle yaptığı esnada Dede Korkut, Allah'a sığınır ve İsmi Azam duasını okur. Peygamberler dışında velîlerin bildiği bu duayı okuyan Dede Korkut'tan bir de kerâmet izhâr olur. Deli Karçar öfkeyle tuttuğu kılıcı ile onu tepeden aşağı biçmeye kast ederken Dede Korkut, "kılıcı çalarsan elin kurusun" der. Hak Teâlâ'nın emri ile Deli Karçar'ın eli yukarıda asılı kalır. Çünkü Dede Korkut kerâmet sahibi biridir ve dileği kabul olunmuştur (Ergin, 1971: 64-66).

Oğuz'un her sıkıştığında başvurduğu Dede Korkut'un, genç alp ve beylerin ailevi, sosyal ve siyasal yaşam alanların her birinde rehberlik görevi yaptığı görülmektedir. Karşılaşılan durumlarda İslam'ın emrettiği şekilde eylem sergilenmesi konusunda kılavuzluk yapan Dede Korkut'un en çok vurguladığı husus savaş öncesi ve sonrası bey ve alplerin uygulaması gereken dinî ve tasavvufî adaptir. Öncelikle kâfire karşı cesur ve azimli olması gereken Oğuz'un alpleri, beyleri ve hanları giriştikleri her savaşın asıl gayesinin Allah'ın rızası uğrunda Hz. Peygamber'in dinîni yüceltmek olduğunu unutmamalıdır. Böyle ulvi bir dava uğruna sonunda ölüm dahi olsa birazdan gidilecek bu hedef, Oğuz'un alpleri için şeref payesi olduğu için aşkla tatbik edilecek bir mücadeledir (Ergin, 1971: 193-220).

Savaş öncesi bir takım standart dinî ritüellerin uygulandığı destanlarda öncelikle temiz su ile abdest alınır. Arı su vurgusuyla her defasında tekrarlanan abdestteki temizlik, sûfiler tarafından zâhir ve batın temizliği manasında iki şekilde değerlendirilmiştir (Hücvîrî, 2018: 354-356). Temizliğin imanının yarısı (Müslim, Tahâret, 1) olduğu hâdis-i şerifine

dayandırılarak yapılan bu yorumlarda bâtinî temizlik yapılmadan salt zâhiri arınma ile imanî kemâle eremeyeceği düşüncesi dile getirilmiştir. O bakımdan sûfiler nefis terbiyesi, kalp tasfiyesi için manevî tahliye dikkat çekerek bâtinî taharete vurgu yapmışlardır (Uludağ, 2001: 15). İbn Arabî, abdestin müstakil bir ibadet olduğunu söylemiştir (1999: 1/538). İbn Arabî, Allah dostlarına göre bâtinî temizliğin bütün ibadetlerde farz olduğunu beyan etmiştir (1999: 2/460). Benzer şekilde Geylânî de hakiki temizliğin, kalbin ve ruhun masivâdan arınmış saf bir tevhit ile gerçekleşeceğini ifade etmiştir (2006: 66). Düşmanla savaş öncesi ve sonrası Dede Korkut'un Allah'ı, Hz. Peygamber ve âhireti hatırlatması, dünyaya aldanılmaması konusunda beyleri zühret konusunda uyarması sûfilerin abdeste verdikleri mana ile örtüşmektedir.

Arı su vurgusuyla alınan abdestin ardında iki rekât nâfile namaz kılan alpler dua ve salâvatlardan sonra kâfire karşı cenge tutuşmaktadır (Ergin, 1971: 49-50, 92, 103, 115-116, 118, 151). Savaş öncesi Allah'ın yardımı ve Hz. Peygamber'in manevî desteğini isteyen Oğuz beyleri ve erleri zaferi kendi nefislerinden bilmesinler diye Dede Korkut tarafından her defasında uyarılırlar: "Hani dediğim bey erenler. Dünya benim diyenler. Ecel aldı yer gizledi. Fânî dünya kime kaldı. Gelimli gidimli dünya. Ahir son ucu ölümlü dünya." (Ergin, 1971: 26, 51, 120, 158, 230, 240). Yönetici konumundaki beylere dünya mülkünün asıl sahibinin hatırlatıldığı dizelerde Dede Korkut, dünyaya karşı zâhit olmayı salık vermektedir. Onun her vesile ile zikrettiği dünyaya karşı zâhit davranılması velîlerin uyguladığı ve telkin ettiği temel özelliklerindendir (Kûşeyrî, 2003: 349-350; Hücûvîrî, 2018: 279-280). Çünkü İbn Arabî'nin ifade ettiği üzere kalp Allah zikretmek ve O'nun huzurunda olma durumunda ancak saflığını koruyabilmektedir (İbn Arabî, 1999: 1/536).

Dede Korkut tarafından zühde davet edilen beyler, yönettiği halka karşı cömert muamele etmelidirler. Dede Korkut kendisinin zaten Oğuz erinin cömerdini ve cimrisini bildiğini söyler (Ergin, 1971: 4). İçinde yaşadığı toplumu zâhiren ve kalben iyi tanıdığı anlaşılan Dede Korkut'un bu ifadesi velîlerin etraflarındakilerden haberdar oldukları düşüncesinde yerini bulmaktadır. Dinî ve dünyevi ideal düzeni bilen Dede Korkut, Oğuz beylerinin yönetimi altındakilere karşı cömert davranmadıkça naminin yürümeyeceğini söyleyerek bir anlamda onları teşvik etmektedir (Gökay, 2007: 20). Türk beylerin cömertliği ile nam ve şöretlerinin yayılması arasındaki ilişki *Kutadgu Bilig*'de de vurgulanmıştır (Arat, 1959: 155). O nedenle Oğuz beylerinin hanı Kazan Han yılda bir kez evini yağmalattırırdı. İç Oğuz ve Dış Oğuz Beylerinin hazır bulunduğu bu törende Kazan Han, hanımı da alıp evinden dışarı çıkar, evindeki her şey halk tarafından yağmalanırdı (Ergin, 1971: 231). Bir musibete maruz kalan Oğuz beyleri o durumdan kurtulmak için başta dervişler olmak üzere, fakir fukaraya cömertçe sadakalar vererek Hak'ın yardımını dilemektedirler (Ergin, 1971: 19, 69, 107).

Dede Korkut'un beylerde bulunmasını şart tuttuğu cömertliğin önemi bahsinde Kûşeyrî, Hz. Peygamber'den rivayet edilen hâdis-i şerîfe referansta bulunarak cömertliğin Hak'a, halka ve cennete yakınlığı izah eder (Kûşeyrî, 2003: 335-342). Sülemî, dünyaya ehemmiyet vermemeyi ve mâiyetinde bulunanlara cömert davranmayı manevîyat erlerinin önemli bir esası olarak zikretmiştir (2018: 77). Dede Korkut'un, yöneticileri teşvik ettiği, hatta sosyal değere matuf olmaları için şart koştuğu cömertlik ve îsâr'ın istemeyerek dahi uygulanmasının doğruluğu Herevî de görülür. Herevî'ye göre dinî emrettiği başkalarının haklarına saygı göstermek, cimrilikten nefret etmek ve başkalarının hoşnutluğu ile Allah'ın rızasını kazanmaya çalışmak gerekmektedir (2019: 98-99). Çünkü kişi için müslüman kardeşini nefesine tercih etmek, onun için cömertçe harcamak ve hâl üzere şükredip Allah'ı zikretmesi nefse en ağır gelen amellerdendir (Sülemî, 2018a: 81-82). Halka hizmeti Hak'a hizmet olarak telâkki eden tasavvufî anlayışı yeni İslamlaşan Türkler arasında yerleştirmeye çalıştığı görülen Dede Korkut'un yöneticilerle ilişkisi daha iyi anlaşılmaktadır. Sultanlara vezirlik ve danışmanlık yaptığı değerlendirilen Dede Korkut'un destanlarda ele aldığı konular itibarıyla yöneticilere de tasavvufî düşünceye uygun rehberlik ettiği anlaşılmaktadır. Hak'a yakınlığa vesile olan tavsiyeleri halkın faydası için yöneticilerin hayata geçirmelerini salık veren Dede Korkut'un bu yaptığı ibadetlerin en kıymetlilerindendir. Bu da velîlerin bir başka özelliğidir (İsfahânî, 2015: VIII/447-448). Velîler kendilerine lütfedilen mârifet bilgisini başkalarının nefislerinin kemâle ermesine vesile etmek için uhrevî doktorluk yapmaktadırlar (Konevi, 2009: 41-42). Sonraki dönemlerde birçok sûfinin, yöneticiler ve ihtiyaç sahipleri arasında köprü görevi gördüğü bilinmektedir. Osmanlı döneminde bu konuda birçok örnek nakledilmektedir (Öngören, 2003: 237-300). Osmanlı'dan çok daha önce yaşamış Dede Korkut'un icra ettiği sorumlulukla tasavvuf-siyaset ilişkisi açısından da Türklere örnek olduğu anlaşılmaktadır.

Sözlü halk anlatısı şeklinde aktarılan destanlarında tavsif edilen Dede Korkut'un tasavvufî kimliği daha sonraki dönemlerde kayda geçirilmiş sûfilerle örtüşmektedir. Örneğin Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli katkısı olan Şeyh Edabâlî'nin Osman Bey ve sonraki sultanlar üzerindeki tesiri dinî ve dünyevi birçok yönden kendini göstermiştir (İbn Kemal, 1970: 78-95). Dede Korkut gibi Osmanlı döneminde de şeyhlerin kılıç kuşattığı sultanlara rastlanmaktadır (Taşköprizâde, 1985: 55). Birçok unvan ile devlet görevi icra eden mutasavvıflardan bazılarının şehzâdelerin yetişmesine bizzat katkı sunmaları için hususi muallim olarak görevlendirilmeleri söz konusudur (Öngören, 2003: 245-331). Osmanlı Devleti'nin en haşmetli ve cevval padişahı Yavuz Sultan Selim'in evini iki kez ziyaret ile şereflettiği Muhammed Bedahşî'ye hürmet gösterdiği, kendisinden büyük gördüğü şeyhin, söze önce başlaması gerektiğini söylediği nakledilmektedir (Taşköprizâde, 1985: 357). Dede Korkut'un, bey ve alpleri savaş öncesi ve sonrası motive ettiği gibi Osmanlı askerini fetih esnasında manen güçlendiren ordu şeyhler görev yapmıştır. Yine Dede Korkut'un Yeğenek'in rüyasına girip savaş için ona tavsiye verip zafer müjdelediği gibi gördükleri rüya ile fetih müjdeleyen şeyhlere

rastlanır (Öngören, 2003: 245-264). Destanlardaki rolüne bakıldığında Dede Korkut'un icra ettiği işlev, kendinden çok daha sonra Osmanlı devrinde şeyhlerin toplumsal mayayı pekiştiren başat fonksiyonu ile birebir örtüşmektedir (Mardin, 1986: 71). O nedenle Türk-İslam düşüncesini tasavvuf merkezli yorumlayan toplumda yöneticiler ilk zamanlardan beri ilim ve irfanî, keşf ve ilham ile destekleyen duası makbul kişileri yanlarında bulundurmışlardır (Kılıç, 2002: 11-12).

7. Destanlarda İşlenen Tasavvufi Eğitim

Dede Korkut Kitabı içeriği itibarıyla Türk dünyasının kültürel kimliği olarak kabul edilmiştir. Çünkü çok geniş bir alana yayılan coğrafyada uzun süre zarfında vuku bulmuş olayları anlatan destanlar Türk toplumu için önemli ipuçları barındırmaktadır (Bulduk, 1995: 247). Derinlemesine bir incelemeye tabi tutulduğunda destanlar, içinde şekillendikleri topluma dair etnografik detaylar sunmaktadır (Herskovits, 1948: 418). O nedenle belirli şahıslar etrafında gelişen hikâyeler, hakikatte toplumsal açıdan önemli bilgi ve olguları aktaran halk anlatılarıdır (Malinowski, 1926: 21-22). Genel bu işlevinden ötürü *Dede Korkut Destanları*'nın tarihi süreç içerisinde Oğuzların maddi-manevî tüm kültür envanterini içeren bir eser olduğu söylenebilir. Türkolog Köprülü, birçok açıdan destanların muhtevası bağlamında yaptığı değerlendirme sonucunda Müslümanlaşma sürecindeki Türk toplumu içerisinde Dede Korkut'un tartışmasız bir velî olduğunu ifade etmiştir (1980: 198). Asırlar boyunca Türk toplumu üzerinde devam eden etkisine değinen Ocak da Dede Korkut'un velî olduğundan emindir (1992: 12-17). Dede Korkut'u ilk Alperen olarak tarif eden Köprülü, kültür tarihindeki tasavvuf edebiyatının etkisinin halk dilinde yüzyıllara dayanan geçmişine dikkat çekerek Türkler arasında yer edinmiş tasavvufi duygu ve düşüncenin önemine vurgu yapmıştır (Köprülü, 1976: 356). Dede Korkut'un her bir destanında kahramanlaştırdığı her bir Oğuz erinin alp vasfını erenlikle nasıl ikmal edeceği anlatılmıştır. O nedenle Dede Korkut'un anlattığı destansı hikâyeleri, her bir kahramanın bir yönüyle tecrübe ettiği seyr-ü sülûk sürecinden kesitleri paylaşmaktadır.

Dede Korkut'un kerâmet izhâr eden velî olarak takdim edilmesi destanların muhtevastaki tasavvufi perspektifin temel argümanı olarak değerlendirilebilir. Destanlarda ele alınan konular ve verilmek istenen mesajlar tasavvufi düşünce ve kavramlar eşliğinden değerlendirildiğinde Dede Korkut'un velâyet makamının yanında mürşitlik makamında olduğu da rahatlıkla söylenebilir. Her bir destanda kahraman, cesur Türk alp tipinin ancak nefis terbiyesi sonucu elde edeceği erenlik ile tam bir alperen olabileceği anlatılmaktadır. Bütün hikâyelerde işlendiği tespit edilen tasavvufi bu amacı açıklamak için yaygın birkaç destan seçilerek iddia edilen bu husus ortaya konulmaya çalışılacaktır.

7.1. Boğaç Han Destanı

Dede Korkut Kitabı'nın ilk destanı Dirse Han Oğlu Boğaç Han'dır. Boğaç Han'ın başkahraman olduğu destan kişisel, nefsânî sorunlar yanında toplumsal, yönetsel ve ailevi problemlerin işlendiği bir hikâyedir. Dede Korkut'un dinî ve dünyevi müşküllere dair rehberliği destansı hikâyenin çok yönlü mesajında kendini göstermektedir. Dünya hayatında yaşanan sorunların dinî ve manevî olgulardan uzak anlamlandırıp çözüme kavuşturulamayacağını anlatılmak istendiği destanda Dede Korkut, Oğuzların yaşadığı gerçek sorunlar üzerinden yola çıkmıştır. Örneğin destanın hemen başında dile getirilen çocuk sahibi olamama, Oğuz toplumunda ebeveynler için kınanma vesiledir. Manas Destanı'nda çocuk sahibi olamamanın kötü bir şey olduğu anlatılmıştır (Altun, 2004: 102-103). Çok daha eski dönemin destanlarından Gılgamış Destanı'nda çocuk sahibi olamayan ebeveynlerin tanrılar tarafından kınandıkları için statülerinin düşük olduğu görülür (Bottero, 1999: 188).

Dirse Han çocuğu olmadığı için Oğuzların hanı Bayındır Han tarafından kınanır. Destanın zeminine yerleştirdiği bu asırlık toplumsal sorun vesilesi ile Dede Korkut ilerleyen bölümlerde birçok bireysel ve toplumsal sorunu dinî ve tasavvufi bakış açısıyla çözüme kavuşturmuştur. Velî kimliğinin izlerinin görüldüğü çözüm sürecinde Dede Korkut'un en büyük yardımcısı Dirse Han'ın eşi olmuştur. Çünkü çocuğu olmadığı için Bayındır Han tarafından kınanan Dirse Han'ın eşi sorunun çözümü için neler yapılması gerektiğini bilmektedir. Çünkü eşi dinî, ahlakî ve toplumsal kuralları bilen, sezgisi kuvvetli bir kadındır. Eşi çocuk sahibi olabilmeleri için Dirse Han'a aygır, erkek deve ve koçlar keserek dostları olan tüm Oğuz beylerini davet etmesini ister. Çünkü töre gereği beylerin davet edilmediği şölenler hoş karşılanmamaktadır. Ayrıca Dede Korkut'un ifade ettiği gibi Oğuz beyleri duaları makbul kişilerdir. Eşi ayrıca Dirse Han'a açları doyurmasını, çıplakları giydirmesini, borçluları borçtan kurtarmasını söyler. Dirse Han'ın eşinin bol bol kurban kesilip ikram edilmesi tavsiyesi Hz. İbrahim kıssasını akla getirmektedir. Çünkü Dirse Han gibi çocuğu olmayan Hz. İbrahim'e evlat müjdelemek için gelen meleklerle Hz. İbrahim ikram etmek üzere hemen buzağıyı kesip misafirlerine sunmuştur (Hûd, 11/69). Hz. İbrahim ile ilgili bu ilahi bilgilerin sürece dâhil edildiği görülen çocuk sahibi olma çabasında da beylerin cömert davranmaları gerektiği tekrar hatırlatılmıştır. Dede Korkut'un beylerde olmasını istediği bu özelliğin Dirse Han'da yeterince olmadığını, eşinin telkinleri ile çocuk sahibi olma ve böylece kınanmadan kurtulmak için çaba sarf ettiği anlaşılmaktadır.

Etin bol olması dışında eşi, Dirse Han'a zekât ve sadakayı da bol vermesini tavsiye etmiştir. Eşinin bu yöndeki tavsiyesi; Allah'ın; "Başkaları için neyi hayırda harcarsanız, ona bir bedel (halef) verir." (Sebe, 34/39) ilâhi buyruğuna uygundur. Tüm tavsiyeleri yerine getirilen Dirse Han'ın eşi ziyafet için kesilen kurbanlar ve ikram edilen bol etler vesilesiyle hamile kalmıştır. Vakti geldiğinde Allah, Dirse Han'a topaç bir çocuk nasip eder. (Ergin, 1971: 8-12). Hızla büyüyen çocuk on beş yaşına geldiğinde bir gün arkadaşlarıyla oynarken hiç beklenmedik bir anda Bayındır Han'ın güçlü boğası ile karşı karşıya kalır. Korkutucu bu durum karşısında sarsılmayan Boğaç, Bayındır Han'ın boğasını yere sererek güç ve cesaretini gösterir. Oğuzun atası Dede Korkut oğlana Boğaç adını koyar (Ergin, 1971: 13-14). Boğaç bedenlen güçlü bir yiğittir fakat manen kusurları vardır. Boğa sembolü, güçle birlikte kalın kafalılık, incelikten mahrum olma, saflığı ifade etmektedir (Doğan, 1996: 874). Tasavvufi sembolizm açısından değerlendirildiğinde boğan, nefsi emmâreyi yani hayvani benliği temsil etmektedir (Öğke, 2007: 120).

Kendisine beylik verilen Boğaç Han mevki ve makamın büyüüne kapılarak kendisinin yetişmesinde emeği olan, babasının en yakınında bulunan adamlarını anmaz ve hatırlarını saymaz hale gelir. Onun bu davranışı nefsi emmârenin kibir ve kendini beğenme dürtüsünün tezâhürüdür (Gazzâli, 2020: 3/241-298). Sergilediği bu tavrından rahatsız olan babasının kırk yiğidi Boğaç Han'a haset etmeye başlar. Boğaç Han'ın nefsi yüzünden fark edemediği Dirse Han'ın hâsîd adamları, oğluna karşı Dirse Han'ı kışkırtırlar. Kurdukları bir plan ile Boğaç Han'ı babası tarafından öldürtmek isterler. Çocuk sahibi olmadığı için yıllar evvel zelil duruma düşen Dirse Han kıvanç vesilesi olan oğlunu öldürmeye karar vermiştir. Türk topluluklarında sıklıkla karşılaşılan baba-oğul taht mücadelesinin bir başka örneğini sunan Dede Korkut nefsi emmâre üzerinden bir başka soruna temas etmektedir (Ergin, 1971: 14-17).

Planlanan av esnasında Dirse Han, Boğaç Han'ı bir ok ile vurur. Dirse Han ve adamları Boğaç Han'ı öldü zannederek düştüğü yerde bırakırlar. Hâlbuki Boğaç Han ölmemiştir. Avdan döndüklerinde oğlunu göremeyen Dirse Han'ın eşine de yalan söylerler. Fakat kötü şeyler olduğunu sezen annesi, adamların yalanlarına kanmaz, kalbinin sesini dinler, atına atlar ve oğlunu aramaya koyulur. Oğluna ulaşmadan evvel Hızır, Boğaç Han'ın ilk tedavisini yapmış şifası için annesinin sütünü de içeren merhemi tarif etmiştir (Ergin, 1971: 19-22). Boğaç Han, annesi ve Hızır'ın işbirliği ile hayatta kalabilmiştir. Oğlunun ikinci doğumuna vesile olan annesi, olanları Dirse Han ve adamlarından gizler. Fakat durumdan bir şekilde haberdar olan adamları, Dirse Han'ın kendilerine soracağı hesaptan ötürü onu esir edip kâfir yurdunda satmak üzere yola çıkarlar. Akıl, feraset sahibi olan eşi, Dirse Han'ın başına gelenleri oğlu Boğaç Han'a iletir ve ondan babasını kurtarmasını söyler. Babasına karşı olumsuz duyguları olan Boğaç Han, annesinin telkini üzerine babasını kurtarır (Ergin, 1971: 22-26). Nefsânî zaafılarını bilen Dede Korkut elde edilen zafer sonrası beyleri uyaran şu Oğuznâme'yi düzer; "Anlar dahi bu dünyaya geldi geçti. Kervan gibi kondu göçdü. Anları dahi ecel aldı, yer gizledi. Fani dünya kime kaldı. Gelimli gidimli dünya, son ucu ölümlü dünya. Kara ölüm geldüğünde geçit versün. Ağ imandan ayırmasun." (Gökyay, 2007: 38)

Dirse Han'dan kaynaklanan zaaf ve kusurların giderilip çözüme kavuşturulmasında başat rol alan Dirse Han'ın eşi "Allah kime sâliha bir eş nasip etmişse, dininin yarısına yardım etmiş demektir." (Taberânî, 2003: 972) müjdesini temsil etmektedir. Çocuksuzluğun zilletinde kurtulmasına dair dinî tavsiyelerden sonra Boğaç Han'ı ikna ederek kurtulmasına vesile olduğu Dirse Han için eşi, Hz. Peygamber'in buyurduğu dünyada kendisinden daha kıymetlisi bulunmayan sâliha kadın tavrını sergilemiştir (İbn Mâce, Nikâh, 5). İkisi de bey olan eşi ve oğlunun nefsânî ve yönetsel zaafılarını gideren dinî bilgi, sezgi ve ilham sahibi bir kadın olarak hikâyede rol alan Dirse Han'ın eşi vesilesi ile Dede Korkut, Türk aile yapısındaki kadının önemini manevî bağlamda da göstermektedir.

7.2. Bamsı Beyrek Destanı

Dede Korkut Kitabı'nın en yaygın diğer bir destanı Bamsı Beyrek'tir. Gerçekçiliğinden ötürü Bamsı Beyrek'in destandan ziyade bir hikâyeye olduğu değerlendirilmektedir (Boratav, 2015: 85). Boğaç Han Destanı'nda olduğu gibi Bamsı Beyrek hikâyesi de çocuksuz bir bey olan Pay Püre'nin dinî ve sosyal açıdan maruz kaldığı acının dışa yansımadır (Alptekin, 2000: 38). Eserde ikinci kez konu edilmiş olması çocuk sahibi bir bey ya da aile olmanın Türk toplumundaki önemini göstermesi açısından önemlidir. Bayındır Han'ın tüm Oğuz beyleri ile toplandığı bir ortamda Pay Püre Bey oğlu olmadığından ötürü ağlayınca bütün beyler dua eder. Duaları makbul olduğu içinde Allah, Pay Püre Bey'e, Beyrek adında bir oğul nasip eder (Ergin, 1971: 53-54). Pay Piçen Bey'in kızıyla beşik kертmesi yapılan oğlan babasının bezirganlarına saldıran kâfirlere karşı sergilediği kahramanlıktan ötürü Beyrek'e, Dede Korkut, Bamsı (göge yakın) Beyrek adını verir. Evlilik çağına gelen Bamsı Beyrek çok yakışıklı bir genç olur. O nedenle peçe ile yüzünü kapatarak dolaşmaktadır. Türk tarihi ve edebiyatında daha önce hiç örneğine rastlanmayan erkeğin peçe takma uygulaması derviş ve şeyhler arasında görülmektedir (Gökyay, 2007: 1137). Evlilik vakti gelen Bamsı Beyrek'in beşik kertiği Banu Çiçek ile yuva kurmasının önünde bir engel vardır. Banu Çiçek'in ağabeyi Deli Karçar, kız kardeşi ile evlenmek isteyen öldürmektedir. Kendisi de bekâr olan Deli Karçar, kaba kuvveti çok, sevgi ve merhametten uzak, anlayışsız, öfkeli ve saygısız biridir. Deli Karçar, nefsi emmâre'nin terbiye edilmesi gereken kötü vasıflarına sahiptir (bk. Eşrefoğlu, 1971: 255). Dede Korkut'a dahi hürmetsizlik edip ona saldıran Deli Karçar ancak onun kerâmeti karşısında haddini öğrenir (Ergin, 1971: 50-66).

Dede Korkut'un kerâmeti ile Deli Karçar engelini aşan Bamsı Beyrek evlilik hazırlıklarına başlar. O mutlu telaşı ile meşgulken düşman kâfir pusuda beklemektedir. Bayburt Kalesi'nin kâfir beyi casuslarıyla istihbarat toplamaktadır. Bamsı Beyrek güçlü ve cesur bir alp olarak daha önce yüzlerce kâfiri tek başına tepelemesine rağmen bu defa esir edilir. Çünkü gaflet uykusuna dalmıştır. Dede Korkut da Oğuz erinin başına gelen bütün fenalıkların uykudan kaynaklandığını belirtmektedir (Ergin, 1971: 149). Aynı hataya düşen Bamsı Beyrek esir edilir, yıllarca kâfirin zulmüne mazur bırakılır (Ergin, 1971: 69-70).

Uykuya düşkünlüğünden ötürü riyâzet ve gece ibadeti konusunda yeterli eğitime sahip olmayan Bamsı Beyrek'in zâhiri düşmandan önce bâtınındaki nefis düşmanına galip gelmesi gerekmektedir. Onun tutulduğu gaflet uykusu dinî duyarlılığının yetersizliğinden kaynaklanmaktadır (Kûşeyrî, 2003: 411-454). Nefsin terbiyesi için uyku riyâzeti elzem bir yer teşkil etmektedir (Kûşeyrî, 2003: 181-195). Gazzâlî de uykuyu riyâzetinin nefis terbiyesindeki vazgeçilmez önemine dikkat çekmiştir (1973: 3/629). Gazzâlî, az uykunun kalbin saflaşmasına vesile olacağını, aşırı uykunun ise kalbi karartıp ölmesine neden olacağını söyler (1973: 3/144). O yüzden Gazzâlî'ye göre gafil kalpler nefsâni zaafırlar nedeniyle şeytanın elinde oyuncak haline gelmektedir (Gazzâlî, 2020: 3/51-62). Bamsı Beyrek nefsâni bu zaafının bedelini zindanda on altı yıl geçirerek öder (Ergin, 1971: 68-72).

Bamsı Beyrek kendisi gibi yakışıklı bir peygamber olan Hz. Yusuf gibi zindanda olgunlaşırken babası Pay Püre Bey'in gözleri kör olur. Hz. Yakup gibi görmez olan Pay Püre'nin gözleri Bamsı Beyrek'in gönderdiği mendille tekrar görmeye başlayacaktır (Ergin, 1971: 73-91). Kâfirin zindanından züht, kanaat, sabır ve teslimiyeti öğrenen Bamsı Beyrek artık daha dikkatli ve temkinli hareket etmektedir. Zindanda geliştirdiği zühd, sabır ve soğuk kanlılığıyla hilekâr Yaltacı'nın da cezasını vererek Banu Çiçek'e kavuşur (Ergin, 1971: 92-95). Destanda Bamsı Beyrek'in başından geçenlerin, kısmen Hz. Yusuf kıssasına benzetilerek anlatılmış olması, İslamîyet öncesi Türkler arasında yaygın olan destanın İslamîyet sonrası velî bir zât olan Dede Korkut'un dilinden dinî ve tasavvufî bir bakış ile yeniden yorumlandığı düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

7.3. Deli Dumrul Destanı

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı'nın, *Dede Korkut Kitabı*'nın mitolojik kökleri itibarıyla en eski destanlardan biri olduğu kabul edilmektedir (Sultanzâde, 2010: 480-483). Yiğitlik ve kahramanlık temasının işlendiği destanlarda Türk alp tipinin idealize edilerek sunulması, toplumsal yüksek bir değerin yansımasıdır (Kaplan, 1999: 14). Konar-göçer topluluklar içerisinde karizmatik bir lider olarak öne çıkabilmek için beden gücüne sahip olmak birincil önem arz etmektedir (Marcuse, 1990: 40). Toplumsal motivasyondan etkilenen Dumrul da güçlü ve cesur bir Oğuz eri olarak namı bir lider olmayı arzulamaktadır. Güçlü, gözü pek, cesur biri olduğu için de deli lakabıyla anılmaktadır (Demirbilek, 2011: 9). Bilek gücüne güvenen Deli Dumrul şanını uzaklara duyurmak amacıyla kurmuş bir çay üzerine köprü yaptırır. Köprüden geçenlerden otuz beş, geçemeyenlerden ise kırk altın alıp bir de üzerine dayak atmaktadır. Müslüman olmasına rağmen Deli Dumrul, köprü'nün yakınlarında ölen bir genç vesilesiyle Azrail'in adını ilk kez duymuştur. Ağıt yakanlar Deli Dumrul'a Azrail'in Allah'ın emriyle gencin canını aldığını söylemiştir. Adını ilk duyduğunda Azrail'e karşı cüretkârca söz ve eylemlere girişen Deli Dumrul cehaletinin sebebini şarap içmesine bağlar (Ergin, 1971: 121-126). Azrail tarafından haddi bildirilen Deli Dumrul gücü ve cesaretinin sınırını öğrendiği gibi Allah'ın meleklerine imanı da öğrenir. Bu vesile ile cehâlet gafletinin farkına varan Deli Dumrul akıl ve ilim nûrunun parlamaya başladığı yakaza halini tecrübe eder (Herevî, 2019: 61: 62).

Dede Korkut Destanları'nda birkaç yerde Oğuz alplerinin şarap içip sarhoş olduklarından söz edilmektedir (Ergin, 1971: 28, 56, 140, 225). İçkinin aklı izâle edip kötülöklere sebep olduğunun anlatıldığı bu bahislerde Dede Korkut, dinin haram kıldığı şeye meyiletmenin zararlarını anlatmak istemiştir. Şarap içip halka zulmeden Deli Dumrul bu bağlamda önemli bir örnektir. Deli Dumrul'un şarap düşkünlüğü, zorbalık ve eşkıyalıktan evvel inanç esaslarından olan meleklerle imanı öğrenmesine engel olmuştur (Kaval, 2025: 268). Onun bu bilgisizliği, Gazzâlî'nin ifade ettiği gibi ilk başta küçük görülen cehâletin ilerleyen zamanlarda gurur ve makam sevgisi gibi çok daha tehlikeli nefsâni hastalıklara sebep olmuştur (Gazzâlî, 1999: 231-265). Deli Dumrul'un şanını Rum ve Şam diyarlarına duyurmak istemesi Gazzâlî'nin tespitinin doğruluğunun delilidir.

Adını ilk duyduğunda saygısızlık eden Deli Dumrul, Azrail'in darbesine maruz kalınca; "Şaraplıydım, duymadım. Ne söyledim, bilmedim. Beyliğe usanmadım, Canımı alma Azrail, medet!" (Ergin, 1971: 126) diyerek aczini fark eder. Gaflet perdesini yakaza ile aralayan Deli Dumrul, tevbe makamına erer. Hûcvîrî'nin herkesin konumuna göre tavsif ettiği tevbe makamında Deli Dumrul büyük günahının farkına varıp itaata yönelir (2018: 356-362). Nefsinden bihaber fakat şanlı bir bey olmayı dileyen Deli Dumrul'a samimi tevbesinden ötürü Allah tarafından bir şans verilir. Canına bedel başka bir can bulması halinde yaşamasına izin verilecektir. Önce babasına giden Deli Dumrul olanları anlatır, babasından kendi canına bedel can ister. Fakat babası canının tatlı olduğunu söyler ve oğluna olumsuz cevap verir. Daha sonra gittiği annesinden de olumsuz cevap alan Deli Dumrul fenâ halini tecrübe eder. Tasavvufî literâtürde birinci fenâ olarak tarif edilen bu halde Deli Dumrul'un niyet, düşünce ve davranışlarında ahlâki bir düzelme görülür (Cebecioğlu, 2004: 209).

Küşeyrî, fenânın bu ilk evresinden kişinin kötü vasıflarını yok edilip yerine güzellerinin koyma sürecine girdiğini söyler (2003: 160). Ayrıca fenâ haliyle önce nefsinin kötülüklerini görme imkânı bulan kul ilerleyen zamanda Rabb'ini de bilmede tekâmül eder. Çünkü kendisine emânet olarak verilmiş nefsinin mâdûmluğunu Hak'ın tek mevcûd olduğunu anlamaya başlar (İbn Arabî, 2012: 35). Deli Dumrul ileride ölüm tehlikesi ile karşılaştığında fenânın bu halini tecrübe edecektir.

Deli Dumrul deneyimlemek zorunda kaldığı fenâ hali sayesinde şöhretli bir bey olma dürtüsünün doğurduğu riyadan kurtulmuştur. Gizli şirk olarak tarif edilen riyâ başkalarının takdiri ve övgüsünü elde etme isteğidir (Ece, 2000: 541). Riyâ ile ilgili tafsilatlı açıklamalar yapan Muhâsibî, kişinin âmelinde Allah'ın dışında başkalarını da gaye edinmesinden ötürü mûrâilîği, küçük şirk olarak tarif etmiştir (1999: 210-212). Önüne geçilmediği takdirde âmeli bir şirk olan riyâ ilerleyen zamanda şirk felaketine sebep olabilmektedir (Muhâsibî, 1999: 367-370). Gazzâlî ise riyânın manevî hastalıkların öncüsü ve diğerlerinin de en önemli belirtisi olduğunu detaylıca açıklar (2020: 3/437-487). Deli Dumrul'da da görüldüğü üzere kibir ve yücelik duygusuna sebep olan riyâdan kurtulmanın yolu ise nimeti vereni düşündürmektir (Sülemî, 2016: 52). Deli Dumrul da hayatın gerçek sahibinin Allah olduğunu Azrail vasıtasıyla öğrenerek riyânın beslediği baş olma sevdasından kurtulmuştur.

Deli Dumrul'u giriştiği zorbalığı motive eden sosyal kabul ve saygınlık ihtiyacı insanın manevî tatmini için gerekli bir güdüdür (Maslow, 1943: 365-373). Fakat Deli Dumrul bu ihtiyacını inandığı din ve ait olduğu töresine aykırı şekilde gidermek istemektedir. Riyâ ile elde etmek isteği şöhret arzusu onu çevrenin nesnesi konumuna düşürmüştür (Kellner, 2001: 187-219). Sonuçta gizli ilahı olan toplum maharetiyle Deli Dumrul'un bilinci ve karakteri toplum tarafından yok sayılmıştır. Bireysel özgürlük ve insiyatif gücünü yitiren bilinçli şahsiyet, çevrenin maharetiyle yok sayılabilmektedir (Le Bon, 1976: 32). Fenâ halini en yakınları olan anne ve babası aracılığıyla tecrübe eden Deli Dumrul gerçek tevhide yaklaşmaktadır.

Her şeyden ümidinî kesen Deli Dumrul, vasiyetini açıklamak üzere Azrail'den süre ister. "El kızı" olarak tarif ettiği eşine vasiyetini veren Deli Dumrul, eşinden hiç beklemediği bir tepki alır. Hiçbir şeyde gözü olmayan eşi, Deli Dumrul için canını vermeye hazır olduğunu söyler. Rum ve Şam diyarlarında şöhret bulmak isteyen Deli Dumrul'un en yakınındaki eşini "el kızı" olarak tarif etmesi onun geçmişte edindiği yanlış değer sisteminin bir tezâhürüdür. En yakınındakinden gafil olan Deli Dumrul'un başından geçenler aslında onun manevî dirilişi için fırsat olmuştur. Eşinin ona olan sevgi, vefa ve fedakârlığını müşâhede eden Deli Dumrul da şöyle dua eder; "Alırsan ikimizin canını beraber al. Bırakırsan ikimizin canını beraber bırak. Keremi çok kadir Tanrı." Onun içten duasını duyan Hak Teâlâ, Azrail'e annesi ve babasının canını almasını; Deli Dumrul ve eşine de yüz kırk yıl ömür verdiğini bildirir (Ergin, 1971: 132).

Deli Dumrul ve Boğaç Han destanlarında beylerin manevî terakkilerinden eş ve anne figürü olarak kadının rehberlik görevi icra ettiği görülür. Diğer İslamî ilimlerden farklı olarak tasavvufta kadın ilk dönemlerden beri etkin şekilde varlık göstermektedir (Uludağ, 1995: 131). *Tezkiretü'l-Evliyâ*'da Rabiâtü'l-Adeviyye ile ilgili birçok menkıbe anlatılarak onun manevî üstünlüğü anlatılmaya çalışılmıştır (Attâr, 2002:1/95-106). Aşk mektebinin öncüsü olarak kabul edilen Adeviyye, Hak sevgisinin her şeyin üzerinde ikmal edici olduğunu dile getirmiştir (Sülemî, 1993: 34). İlk dönem sûfilerinden Zunnûn Mısırî, çölde rastladığı bir kadının kerâmeti ile ruhların ünsiyetini nasıl müşâhede ettiğini anlatmıştır (İbnü'l-Cevzi, 1979: 4/417). Zunnûn Mısırî gibi kerâmet izhar eden velî sûfî Bâyezîd-i Bistâmî de Horasanlı bir kadın olan Fâtıma Nişâbüriye'nin en üst manevî makamda bulunduğunu ifade etmiştir (Sülemî, 2012: 61). İlk sûfilerden Fudayl b. İyâz manevî sohbetlerine katılan Aişe el-Mekkiyye'yi kûrbiyyet makamındaki yüceliğinden ötürü övmüştür (İbnü'l-Cevzi, 1979: 1/182). Tasavvuf'un, ilmi disiplin olarak teşekkülünü tamamladığı miladi 9-10. asırlarda kadın velîlerin mânevi gelişim evrelerinde rol aldığı görülür (Kelâbâzî, 1992: 58). Bu süreçte irşâd makamında oturan birçok kadından zikredilmiştir. (Hûvcîrî, 1982: 199).

Anadolu'daki tasavvufî anlayışı besleyen başat şahsiyetlerden İbn Arabî ve Mevlânâ da kadının mânevi gücünü açıkça dile getirmişlerdir. İbn Arabî mânevi terakki sürecinde kendilerinden istifade ettiği Fâtıma binti'l-Müsenna ve Şems Ümmü'l-Fukârâ'dan gibi kadın sûfilerden övgüyle bahsetmiştir. Yine İbn Arabî, velîler arasında kadınların bulunduklarını dile getirmiştir (2016: 6/26). İbn Arabî muhabbetullah yolucusunda kadınlığın engel olmadığını, aksine bu süreçte kadının, Hakk'ın en büyük ve eksiksiz tecellisi olarak işlev icra ettiğini söylemiştir (İbn Arabî, 2014: 278-285). Aynı şekilde Mevlânâ da kadını, Hakk'ın nûru olarak tavsif ederek mânevi terakki sürecindeki rolüne vurgu yapmıştır (1990: 1/ 2425-2437). Tasavvuf ilmi içerisinde kadının sahip olduğu konumun Dede Korkut tarafından destanlarda hemen aynıyla işlenmiş olması tesadüf olarak görülemez. Çünkü birçok destanda kadının, ister eş ister anne rolünde kahraman erkeklerin dinî ve tasavvufî ikmaline öncülük ettiği görülür. Boğaç Han ve Deli Dumrul destanlarının dışında Selcen Hatun ve Burla Hatun'un erkek başkahramanların manevî tekâmülünde önemli katkıların olduğu anlatılmıştır (Kaval, 2024a: 9-21; Kaval, 2024b: 329-338).

Türk kültüründe kadının İslam öncesi dönemde de erkek gibi kahraman ve alp vasıfları yanında kimi efsanelerde ermiş vasıflara sahip şekilde yansıtıldığı görülür (Kaya, 2002: 50-52). Türklerde, kadının sadece ailede değil toplum ve yönetim

işlerinde saygın bir konumda olduğu, erkekten geri kalmadığı sosyolog Erol Güngör tarafından ifade edilmiştir (1996: 53). Ailenin tesisindeki başat rolünün dışında kadın, devlet işlerinde hakanın yanında, emirlerin icrasında yetki sahibi, yabancı ülke temsilcilerinin ağırlandmasından sorumluydu (Gökalp, 2005: 157) *Dede Korkut Destanları*'nda da benzer şekilde kadınlar, han ve beylerin aile ve yönetim işlerinde direkt etki sahibi bir rol icra etmektedirler. Yukarıdaki destanlarda da görüldüğü üzere kadınlar zekâları, bilgelikleri ve sezgileri ile Oğuzların verdiği ontolojik mücadelede eşlerine önemli katkılar sunmuştur (Aşkaroğlu, 2013: 86). *Dede Korkut Destanları*nda Türk kadınlarını içinde yaşadıkları toplum ve gelecek nesiller için ideal rol model halinde sunmuştur (Köksel, 2012: 86). Dede Korkut, eserinin mukaddime kısmında dikkat çektiğini kadının önemini onların sergiledikleri vasıflar eşliğinde tasnif etmiştir. Onun, Hz. Ayşe ve Hz. Fatma soylu olarak tasnif ettiği kadın profilini, destanlarda hâkim rol model olarak sunmayı tercih ettiği görülmektedir (Gökyay, 2007: 22). Bu yaklaşımı ile toplumsal ve tarihi gerçekleri dinî ve tasavvufi uygulamaların üretken potasında yeniden şekillendiren Dede Korkut kendinden sonra kurumsallaşacak manevî ekollere öncülük etmiştir. Osmanlılar döneminde Anadolu'da varlığını etkin şekilde gösteren dört ana toplumsal yapıdan biri olan Bacıyân-ı Rûm'un (Âşıkpaşazâde, 2013) icra ettiği işlevlerin benzerini Dede Korkut'un destanlarındaki kadınların ifa ettiği anlaşılmaktadır. Dinî ve dünyevi fonksiyonlarının örneklendirildiği ilk halk anlatıları olarak aslında *Dede Korkut Destanları* vasıtasıyla Anadolu'daki tasavvufi düşünceye bu yönüyle de hizmet etmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Dede Korkut Destanları'nın Türk toplumundaki çok yönlü ve köklü etkisi tasavvufi açıdan da kendini gösterdiği anlaşılmaktadır. Şu ana kadar dinî ve tasavvufi açıdan yeterince incelenmeyen destanlarda, zannedilen aksine manevî misyonun temel motivasyon olarak benimsendiği değerlendirilmektedir. Dede Korkut'un kerâmet izhar eden, gaipten haber veren bir velî olduğu kitabının hemen girişinde belirtilmiştir. Velî olduğuna dair oluşmuş ortak kanaat üzerine konuyu tasavvufi açıdan da incelemek gerektiği fikri önem kazanmıştır. Bu gaye ile yapılan inceleme ve araştırmalar sonucunda Dede Korkut'un kitabın mukaddimesinde belirtildiği gibi velî bir şahsiyet olduğu kanısına varılmıştır.

Bu düşünceyi tasavvufi açıdan destekleyen birçok unsurdan evvel Dede Korkut'un tarihi şahsiyeti üzerine yapılan çalışmalardan çıkan sonuç itibarıyla Dede Korkut'un, Hz. Peygamber döneminde yaşadığı tezinin doğruluğu ağırlık kazanmaktadır. Destanlarda bahsi geçen olayların tarihi bilgilerle karşılaştırılması neticesinde kuvvet bulan bu düşünce tasavvufi muhteva ve kullanılan dilin yalınlığı açısından da makul görünmektedir. Çünkü velî olduğu zikredilen Dede Korkut'un, yeni Müslümanlaşan konar-göçer Oğuzlara sunduğu irşât hizmetinde temel dinî ve tasavvufi bilgileri oldukça kısa, basit, yalın ve çok tekrarlı bir anlatımla sunduğu görülmüştür. Bu durum tasavvufun ilk dönemi olarak tarif edilen züht evresinin anlatımını çağrıştırmaktadır. Hâlbuki destanların yazıya geçirildiği değerlendirilen 14-15. yüzyılda tasavvuf İbn Arabî ve Mevlânâ başta olmak üzere birçok sûfi maharetiyle başka bir döneme geçiş yapmıştır.

Kahramanlık hikâyeleri olarak tarif edilen *Dede Korkut Destanları* tasavvufi bakış açısıyla değerlendirildiğinde başkahramanların geçirdiği manevî tekâmül süreçlerini de anlatmaktadır. Bedensel gücün önemli bir varlık ve saygınlık sebebi olduğu alp kültürünün işlendiği destanlarda, nefis terbiyesi olmadığında salt fiziksel kuvvetin nasıl menfi sonuçlar doğuracağı anlatılmaktadır. Çalışmada örnek olarak seçilen Boğaç Han, Bamsı Beyrek ve Deli Dumrul Destanları'nda olduğu gibi tüm destanlarda aslında alplik kültürünün erenlik bilinciyle birleştirilmesinin önemi anlatılmaktadır. Bu nedenle Dede Korkut, kitabın mukaddimesinin hemen başında ve destanlar içerisinde öncelikte tevhit, iman esasları, nübüvvet, abdest, namaz, cihat, salâvat gibi temel dinî unsurları sık sık zikretmiştir. Allah'a iman ve Hz. Peygamber'e muhabbet ve salâvatı her işin ve duanın başında hatırlatan Dede Korkut böyle yaparak velîliğin başlıca görevini yerine getirmiştir.

Temel inanç esaslarından meleklerle imanı bilmeyen Deli Dumrul'un haram olan içki yüzünden başından geçenlerin anlatıldığı destanda Dede Korkut, iman ile amel arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Hikâyeleştirerek anlattığı bu destanda Dede Korkut, muhabbetin erdirici ve diriltici gücünü de örneklendirmiştir. Her bir alp yiğidin güç ve cesaretine rağmen gafil oldukları nefis-i emmâreleri nedeniyle maruz kaldıkları sıkıntılar ortaya konmuştur. Destanlarda kahramanların kişilik özelliklerine göre örneklendirilen nefsânî zaafırları çözümleriyle birlikte izah eden Dede Korkut bir yönüyle mürşitlik görevi yapmaktadır. İcra ettiği bu fonksiyonu ile Dede Korkut, hem yaşadığı zamanda hem de destanların aktarıldığı asırlık süreçte velîlerin öldükten sonrada devam eden hizmetlerine örneklik teşkil etmiştir.

Velîlerin mürşitlik hizmetlerinin salt uhrevi konularla ilgili olmadığına da gösteren hikâyelerinde Dede Korkut toplum ile iç içedir. İnsan kaynağı ve toplumsal sorunlara vakıf, bilge bir kişilik olarak Dede Korkut birlikte yaşadığı halkın dünyevi müşkülli de çözmüştür. Han ve beylere danışmanlık yapan Dede Korkut aynı zamanda çocuk ve gençlere ideal bir kahraman olmanın yol ve ahlakını da göstermektedir. Gençlerin ad törenlerini icra edip onlara layık isimler koyan Dede Korkut, yeri geldiğinde peygamber sünneti olan evliliklerinde de gençlere yardım etmektedir. Genç beylere kılıç kuşatarak kendilerine temlik sağlanmasına vesile olan Dede Korkut, sıkıştıklarında rüyalarına girerek onlara savaş taktiği vermektedir.

Maddi ve manevî tüm bu görevleri icra eden Dede Korkut'un bir diğer özelliği ise Türklerin sosyal yaşamında önemli rolü olan kadını ihmal etmemesidir. Türk toplumunda kadının, erkekten geri kalmayan ehemmiyeti destanlarda işlenmiştir. Alp vasıflı bu kadınlar ihtiyaç duyulan zor zamanlarda at binip kılıç kullanmaktadır. Bundan daha da dikkat çekici olan ise han, bey ve alplerin nefis terbiyelerinde birinci dereceden rol oynayan aklı ve edebi yüksek kadınlar, erkeklere manevî rehberlik yapmışlardır. Kimi zaman anne kimi zaman eş rolünde yer alan kadın, erkekliğin kendi, çevresini ve hatta Allah'ı tanımlarında ikmal edici olmuştur. Dede Korkut tarafından Hz. Ayşe ve Hz. Fatma soylu olarak tarif edilen ideal Türk kadınları dinî bilgi, sezgi, edep ve sevgileri ile alp karakterli Oğuz erlerinin, erenlik hassasiyetini geliştirmelerinde en büyük yardımcıları olmuştur. Bu yönüyle de Dede Korkut, en başından beri tasavvuf geleneği içerisinde kadının üstlendiği rolün Anadolu'da devam ettirilmesinde öncü rol oynamıştır.

Kaynakça

- Abdullah b. Mübarek. (ts.). *Kitabu'z-Zühd*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Abülgazi Bahadır Han. (1980). *Şecere-i Terâkime* (Haz. M. Ergin). İstanbul: Tercüman.
- Ali el-Münavî. (1972). *Feyzül Kadir Şerhu'l-Camiis-Sağır*. Beyrut: Daru'l-Ma'rifeti.
- Alptekin, A. B. (2000). "Bamsı Beyrek Hikâyesinin Motif Yapısı", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri*, Ankara: A.K.M. Yayınları.
- Altun, I. (2004). *Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm*. Kocaeli: Yayıncı Yayıncılık.
- Arat, R. R. (1959). *Kutadgu Bilig*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Âşıkpaşazâde, Â. T. (2013). *Osmanlı Tarihi (1285-1502)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aşkaroğlu, V. (2013). "Dede Korkut Hikâyelerinden Dirse Han Oğlu Buğaç Han Anlatısı Üzerine Simgesel / Arketipsel Bir Çözümleme", *Dergi Karadeniz*, 1(17), 120-132.
- Ateş, S. (1962). *Cüneyd-i Bağdadi: Hayatı, Eserleri ve Mektupları*. İstanbul: Yeni Ufuklar.
- Attâr, F. (2002). *Tezkiretül-Evliyâ*. (Çev. S. Uludağ). İstanbul: Mavi Yayıncılık.
- Banarlı, N. S. (1983). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Barkan, Ö. L. (2015). *İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler*. İstanbul: İnsan&İnsan.
- Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi 2: Kutsal Dışı-Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler-İyeler ve Demonoloji*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Boratav, P. N. (1999). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (1995). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. İstanbul: Bilge Su Yayıncılık.
- Bottero, J. (2013). *Gılgamış Destanı*. (Çev. O. Suda). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bronislaw M. (1926). *Crime and Custom in Savage Society*. New York: Harcourt Brace.
- Bulduk, Ü. (1995). "Dede Korkut, Oğuz Elleri ve Kafkasya", *I. Milli Kafkasya Sempozyumu*, Kars: Kafkas Üniversitesi.
- Cebecioğlu, E. (2004) *Tasavvuf Terimleri&Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları.
- Cürcanî, S. Ş. (2014). *Ta'rifat*. (Ter. A. M. Tolun). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Cüveynî, R. A. (2017). *Luma'u'l-edille fî Kavâidi Akâidi ehli's-sünneti ve'l-cemâat*. (Çev. M. Serdar). Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Çetin, İ. (2007). "Türk Kültüründe Bab (Baba)/Ata Geleneği", *Milli Folklor*, 19(76), 70-75.
- Çift, S. (2003). "Tasavvufta Velâyet Kavramı", *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü – 2*. Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları.
- Demirbilek, S (2011). "Türk Kültüründe "Deliler" ve Bunların Dede Korkut Oğuznâmelerine Yansıması", *8. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildiri Kitabı*, İzmir.
- Demirli, E. (2013). *İbnü'l Arabî Metafizigi*. İstanbul: Sufi Kitap.
- Doğan, M. (1996). *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: İz Yayınları.

- Durmuş, İ. (2013). *Türk Tarihinin Öncüleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ece, H. K. (2000). *İslâmın Temel Kavramları*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- El-Herevî, A. E. (2019). *Menâzilü's Sâirîn İlelül Makâmât*. (Ter. A. Tek). İstanbul: Nizamiye Akademi.
- Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. (Çev. L. Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ergin, M. (1971). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: M.E.B.
- Ergin, M. (1994). *Dede Korkut Kitabı I* (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eşrefoğlu R. (1971). *Müzekki'n-Nufûs*. İstanbul: Arslan Yay.
- Gazzâlî, M. (1973). *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*. (Çev. A. Serdaroğlu). İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Gazzâlî, M. (1999). *Ölüm ve Ötesi*. İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- Gazzâlî, M. (2002). *İhya-u Ulumiddin*. (Çev. A. Duran). İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- Gazzâlî, M. (2020). *İhya*. (Çev. M. Çağrı). İzmir: DİB Yayınları.
- Geylânî, A. (2006). *Sırru'l-Esrâr*. (Ter. M. Eren). İstanbul: Gelenek Yay.
- Gökalp, Z. (1976). *Yeni Hayat Doğru Yol*. Ankara: Güneş Matbaacılık.
- Gökalp, Z. (2005). *Türk Ahlakı*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı.
- Gökyay, O. Ş. (2000). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Gökyay, O.Ş. (2007). *Kitab-ı Dedem Korkut ala Lisan-ı Taife-i Oğuzan*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Gündoğdu, C. (1992). *Tasavvufta Velâyet Kavramı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güngör, E. (1996). *Tarihte Türkler*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güngör, E. (2006). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik* (17. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Herbert, M. (1990). *Tek Boyutlu İnsan*. İstanbul: İdea Yayınları.
- Herskovits, M. J. (1948). *Man and His Works*. New York: Alfred A Knope.
- Hücvîrî (2018). *Keşfu'l Mahcûb*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Hücvîrî. (1982). *Keşfu 'l-Mahcûb-Hakikat Bilgisi*. (Haz. S. Uludağ). İstanbul: Dergah Yayınları.
- İbn Manzûr. (ts.) *Lisanu'l-Arab*. Beyrut: Daru's-Sadr.
- İbn Arabî, M. (1999). *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*. (Haz. A. Şemseddîn). Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbn Arabî, M. (1985). *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*. (Thk. O. Yahya). Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyye.
- İbn Arabî, M. (2006). *Fütûhât-ı Mekkiyye*. C.3. (Çev. E. Demirli). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- İbn Arabî, M. (2008). *Fütûhât-ı Mekkiyye*. C.7. (Çev. E. Demirli). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- İbn Arabî, M. (2008a). *Fütûhât-ı Mekkiyye*. C.8. (Çev. E. Demirli). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- İbn Arabî, M. (2012). *Ahadiyyet Risâlesi*. (Ter. H. Ş. Ergüneş). İstanbul: İlk Harf Yayınları.
- İbn Arabî, M. (2013). *Tedbîrât-ı İlâhiyye*. (Ter. A. A. Konuk). İstanbul: İz Yayıncılık.
- İbn Arabî, M. (2014). *Fusûsu'l-Hikem*. (Çev. T. Meriç). İstanbul: Kırkambar.
- İbn Arabî, M. (2015). *Fütûhât-ı Mekkiyye/Hak Yolcusu ve İlâhi İsimler*. (Ter. E. Demirli). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- İbn Arabî, M. (2015a). *Fütûhât-ı Mekkiyye/Allah Adamları ve Kutuplar*. (Ter. E. Demirli). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- İbn Arabî, M. (2015b). *Fütûhât-ı Mekkiyye/Havas ve Avam İtikadı*. (Ter. E. Demirli). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- İbn Arabî, M. (2015c). *Fütûhât-ı Mekkiyye/Peygamberler ve Velîler*. (Ter. E. Demirli). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- İbn Arabî, M. (2016). *Fütûhât-ı Mekkiyye*. (Çev. E. Demirli). İstanbul: Litera Yayıncılık.

- İbn Arabî, M. (2017). *Fütûhât-ı Mekkiyye/Mehdi Risalesi*. (Ter. E. Demirli). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- İbn Kemal, Ş. A. (1970). *Tevârih-i Âl-i Osman*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İbnü'l-Cevzî (1979). *Sıfatı's Safve*. (Thk. M. Fahurî, M. Kal'acî). Dârü'l-Marife.
- İnan, A. (1987). *Makaleler ve İncelemeler*. Ankara: T.T.K.
- İsfahânî, Ebû Nuaym (2015). *Hilyetu'l-Evliyâ*. I-XII (Ter. H. Yıldız, H. Yıldız, Z. Yıldız). İstanbul: Ocak Yay.
- Kaplan, M. (1999). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*. İstanbul: Dergâh Yayınlar.
- Kara, M. (2016). *Tasavvuf ve Tarikatlar* (13. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları
- Kaval, M. (2024). "Dede Korkut'un Boğaç Han Destanı'nda Geçen Metaforların Tasavvufî Tahlili", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 112, 181-200. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1531842>.
- Kaval, M. (2024a). "Dede Korkut Kitabı'ndaki Kan Turalı Destanı'nın Tasavvufî Analizi", *Ahmet Yesevi Dergisi*, 2(4), 7-24. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14578364>.
- Kaval, M. (2024b). "Dede Korkut'un Uruz Bey'in Esir Olduğu Destanındaki İmtihanların Dini ve Tasavvufî Yorumu", *Sufiyye*, 17, 315-342. <https://orcid.org/0000-0001-8784-7762>.
- Kaval, M. (2025). "Dede Korkut Kitabı'ndaki Dumrul'un Delilikten Velîliğe Tekâmül Yolculuğu", *Diyanet İlmî Dergi* 61 (1), 235-274. <https://doi.org/10.61304/did.1576790>.
- Kaya, M. (2002). "Türk Halk Anlatılarında Kadın". *Toplumbilim*, 15, 49-53.
- Kelâbâzî. (1992). *Ta'arruf- Doğu Devrinde Tasavvuf*. (Haz. S. Uludağ) (2. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kellner, D. (2001). "Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası", (Çev. G. Seçkin). *Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi* 41(5), 187-219.
- Kılıç, M. E. (2002). "İbnu'l-Arabî'nin I. İzzeddin Kevkavus'a Yazdığı Mektubun Işığında Dönemin Dinî ve Siyasî Tarihine Bakış". *I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*, Konya.
- Kılıç, M. E. (2015). *İbnü'l Arabî*. İstanbul: İSAM Yayınları
- Konevî, S. (2008). *Vahdet-i Vücûd ve Esasları en-Nusûs fî Tahkîki Tavri'l-Mahsûs*. (Çev. E. Demirli). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Konevî, S. (2009). *Fâtîha Suresi Tefsiri İ'câzü'l-Beyân fî Te'vîli'l-Ümmi'l-Kur'ân*. (Çev. E. Demirli). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Konevî S. (2009a). *Tasavvuf Metafiziği Miftâhu Gaybi'l-Cem ve'l-Vücûd*. (Çev. E. Demirli). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Köksel, B. (2012). "Dede Korkut Kitabı'nda Dinî-Mitolojik Yardımcı Kahraman Motifi". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16(1), 73-88.
- Köprülü, M. F. (1976). *Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar*. Ankara: TTK Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kuşeyrî, A. (2003). *Kuşeyrî Risalesi*. (Çev. S. Uludağ). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kübrâ, N. (1993). *Fevâihu'l-Cemâl ve Fevâtihu'l-Cemâl*. (Thk. Y. Zeydan). Kahire: Dârü Seâdü's-Sabah.
- Le Bon, G. (1976). *Kalabalık*. İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Mardin, Ş. (1986). *Din ve İdeoloji* (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Maslow, A. H. (1943). "A Theory of Human Motivation", *Psychological Review*, 50/4.
- Mâtürîdî, E. M. (ts). *Kitâbu't-tevhîd*. (Thk. F. Huleyf). İskenderiyye: Dârü'l-Câmiatu'l Mısıriyye.
- Mevlânâ. (1990). *Mesnevi*. (Çev. V. Çelebi İzbudak). Ankara: M.E.B.
- Muhâsibî, H. (1999). *er-Riâye li Hukûkillâh*. (Thk. A. Abdulhamid el-Berr). Mısır: Daru'l-Yakin.
- Nevâî, A. Ş. (2021). *Nevâyimü'l-Muhabbe Min Şemâyimü'l Fütüvve*. (Haz. V. Türk). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ocak, A. Y. (1992). *Menâkıbnâmeler*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2007). *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Ozak, M. (2019). *Ziyet-ul Kûlûb*, İstanbul: Salah Bilici Kitabevi.

- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öğke, A. (2007). *Elmalı Erenlerinde Mana Dili*. Ankara: Elmalı Belediyesi Yay.
- Öngören, R. (2003). *Osmanlılar'da Tasavvuf, Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdemir, H. (2003). "Dede Korkut'un Kişiliği İle İlgili Efsaneler", *T.C. 80. Yılı Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara.
- Özkan, N. (1994). "Dede Korkut Kitabı'ndaki Dinî ve Tasavvufî Unsurlar", *Milli Folklor*, 22, 67-73.
- Pala, İ. (2010). *Dört Güzeller- Anâsır-ı Erba'a*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Reşîdü'd-Dîn F. (2010). *Cami'ü't-Tevârih*, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Rudhardt, J. (2006). "Su". (Çev. A. Koç). *Milli Folklor*, 90(70), 125-135.
- Sakaoğlu, S. (1998). *Dede Korkut Kitabı İncelemeleri, Derlemeler, Aktarmalar*. Konya: Selçuk Üniv. Vakfı Yayınları.
- Schimmel, A. (2004). *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Schimmel, A. (2004a). *İslam'ın Mistik Boyutları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- es-Serrâc, Ebû Nasr. (1996). *el-Lüma' İslâm Tasavvufu: Tasavvufî İlgili Sorular ve Cevaplar*. (Çev. H. Kâmil Yılmaz). İstanbul: Erkam Yayınları.
- Sertkaya, O. F. (2006). *Dede Korkut Kitabı Dresden Nüshası'nın Giriş Bölümü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Sultanzade, V. (2010). "Domrul Adının Kökeni ve Deli Domrul Boyunda Bazı Motiflerin Kaynağı Üzerine", *7.Uluslararası Folklor Konfransı*, Bakü, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, 480-483.
- Sühreverdî, Ş. Ö. (2014). *Avârifü'l-Maârif*. (Çev. D. Selvi). İstanbul: Semerkand.
- Sülemî, A. (1993). *Zikru'n-Nisveti'l-Müteabbidâtî's-Sûfiyyat*. Kahire: Mektebetü'l-Hancî.
- Sülemî, A. (2016). *Uyûbü'n-Nefs ve Müdâvâtühâ*. (Ter. A. S. Demirtaş). İstanbul: Semerkand.
- Sülemî, A. (2018). "Mukaddime", *Tabakâtu's-sûfiyye: İlk Zâhid ve Sûfiler*. (Çev. A. Tek). Bursa: Bursa Akademi Yayınları.
- Sülemî, A. (2018a). *El-Mukaddime Fi't-Tasavvuf*. (Ter. A. S. Demirtaş). İstanbul: Semerkand.
- Sülemî, A. (2018b). *Cevâmiu Âdâbi's-Sufiyye*. (Ter. A. S. Demirtaş). İstanbul: Semerkand.
- Şeşen, R. (1981). "Klasik İslam Kaynaklarına Göre Eski Türklerin Dinî ve Şaman Kelimesinin Menşei", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10(11), 57-90.
- Tanyu, H. (1980). *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*. Ankara: AÜİFY.
- Taşköprizâde. (1985). *eş-Şakâiku'n-nu'mâniyye fi ulemâi'd-devletti'l-Osmâniyye*. nşr. Ahmed Suphi Furat. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tatçı, M. (2005). *Yûnus Emre Dîvânı İnceleme*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Tatçı, M. (2012). *İşitin Ey Yarenler-Yûnus Emre Yorumları*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Teftazânî, S. (2007). *Şerhu'l-akâidi'n- nesefiyye*. (Thk. A. A. Şennar). İstanbul: Fazilet Neşriyat.
- Tirmizî, H. (1965). *Kitâbu Hatmi'l-Evliyâ*. (Thk. O. Yahya). Beyrut: Matbaatu'l-Katolikiyye.
- Tirmizî, H. (2006). *Velîliğin Sonu*. (Ter. S. Çift). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Togan, Z. V. (1972). *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi Tercüme ve Tahlili*. İstanbul: Kayı Yayınları.
- Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş* (3. Baskı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Uludağ, S. (1991). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Uludağ, S. (1995). *Sufî Gözüyle Kadın*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Uludağ, S. (2001). *İnsan ve Tasavvuf*. İstanbul: Mavi Yayınları.
- Yazıcıoğlu, A. *Selçuk-nâme/Tevârih-i Âl-i Selçuk*. İstanbul: Topkapı Sarayı, Revan Bölümü, nu: 1391.

Extended Abstract

Aim and Scope

The Dede Korkut Epics constitute one of the most essential elements of Turkish culture, history, and literature. For this reason, they have long attracted the attention of scholars from various disciplines. In many of these studies, Dede Korkut has been portrayed as a saintly figure. Although religious and Sufi-oriented research has been carried out on the epics, the quantity and quality of such studies remain limited. In particular, no focused research has been conducted in the field of Sufism regarding the sainthood of Dede Korkut. This absence has become the main motivation behind the present research, considering that Dede Korkut played a major role in the development and transmission of Turkish culture and civilization.

In order to substantiate the idea of Dede Korkut's sainthood from a Sufi perspective, this study first examines The Book of Dede Korkut. Different versions of the epics have been interpreted through Sufi concepts, and information related to Dede Korkut's saintly qualities has been compiled. These findings were then compared with classical Sufi sources that systematically explain the concept of sainthood. In this way, Dede Korkut's sainthood has been analyzed more comprehensively within the framework of one of the central subjects of Sufism. In addition, studies from other disciplines concerning the Dede Korkut Epics were also reviewed in order to contextualize the function of sainthood within Turkish-Islamic history.

Methods

This study employs document analysis, a qualitative research method that enables a detailed investigation and interpretation of the thoughts, feelings, attitudes, and behaviors of epic heroes—especially Dede Korkut. Within the research universe, the events and episodes presented in the Dede Korkut Epics were first examined using action research techniques. In addition to the epic texts themselves, relevant academic works and complementary historical sources were analyzed through questioning, comparison, and systematic evaluation.

Furthermore, narrative analysis was applied to highlight the undeniable influence of the Sufi tradition within the epics. Following the stages of qualitative research, the collected data were first classified and organized, and later subjected to interpretive analysis. Sufi symbolism and grounded theory were also utilized to uncover the deeper meanings embedded in the narratives. Overall, the data obtained from various scholarly disciplines were reinterpreted through the methodological framework of Sufism, supporting the argument that the symbolic motifs in the Dede Korkut Epics were deliberately chosen rather than coincidental.

Findings

It is not a coincidence that the Sufi interpretation of the Turks' role in the Islamization process is reflected in the personality of Dede Korkut, who is presented as a saintly figure. Historical sources indicate that Dede Korkut was a pioneer of the Oghuz in their conversion to Islam. Based on the statements found in the introduction of the Book of Dede Korkut, it is often suggested that he lived during a period close to the era of the Prophet Muhammad. For this reason, our study first provides contextual information on the Book of Dede Korkut.

The following section investigates why Dede Korkut was sometimes referred to as “Korkut Ata.” It was observed that in Turkic linguistic traditions, the terms *ata* (“ancestor, father”) and *dede* (“grandfather, spiritual elder”) were used to refer to saintly or Sufi figures such as sheikhs and dervishes. This indicates that the attribution of “Dede” to Korkut stemmed from the evolution of mystical conceptualization. Considering the Sufi transformations between the 14th and 15th centuries, when the epics were first recorded, the preference for the title “dede” becomes clearer.

After addressing the linguistic and historical roots of the name, the concept of sainthood is summarized in light of classical Sufi literature. Within this framework, it becomes evident that Dede Korkut's sainthood is grounded in Sufi tradition, rather than being a mere folk legend. Characteristics typically associated with saints—including doctrinal, practical, and moral aspects—are highlighted in the Book of Dede Korkut.

Another subheading focuses on the relationship between monotheism, prophethood, and sainthood, which is emphasized through the example of the Prophet Muhammad and later extended to political leaders. In this regard, the epic narratives demonstrate Dede Korkut's advisory and guiding role toward rulers and community leaders. His personality reflects an early example of the Sufism–politics relationship, later more visible during the Ottoman period. This indicates that sainthood was not confined to purely spiritual functions but also encompassed active guidance and leadership.

Further analysis shows that the epics highlight the spiritual education of warriors and rulers. One of the most common roles of saints—reminding people of God—is repeatedly emphasized. In all epics, the “Turkish alp” type is depicted as

an ideal model. However, Dede Korkut stresses that pure physical strength, when unaccompanied by self-discipline, leads to destruction. Through his mentorship, epics show how new Muslim warriors were guided in self-regulation, religious practices, and Sufi orientation. The gradual introduction of these values reflects both a historical and mystical developmental logic.

Conclusion

Although the Dede Korkut Epics are primarily regarded as heroic narratives, they also portray the spiritual evolution of their protagonists when interpreted from a mystical perspective. The stories illustrate how physical strength, highly valued in Turkic “alp culture,” becomes ineffective and even dangerous without spiritual control and discipline. For example, in the tales of Boğaç Khan, Bamsı Beyrek, and Deli Dumrul—used as case studies in this research—the importance of uniting bravery with sainthood is strongly emphasized.

For this reason, the epics frequently reference core religious elements such as monotheism, prophetic mission, ablution, prayer, jihad, and salawat. Dede Korkut begins both the introduction of the book and many of the individual narratives with prayers, remembrance of God, and praises for the Prophet. By doing so, he fulfills the essential function of sainthood: guiding people toward faith.

Moreover, the stories demonstrate that sainthood is not limited to spiritual matters but also engages in addressing social realities. Dede Korkut, as a wise elder, not only advised khans and local leaders but also acted as a mentor for children and young warriors. He conducted naming ceremonies, supported marriages, girded rulers with swords, and even appeared in dreams to offer strategies during times of crisis.

In addition, Dede Korkut did not neglect women, who played an active role in Turkic society. Women were portrayed as courageous and intelligent figures who participated in social and even military life. They also provided moral and spiritual support, complementing men in their quest for both worldly and spiritual advancement. Figures likened to Aisha and Fatima are presented as ideal role models of wisdom, virtue, and piety. In this way, Dede Korkut emphasized the enduring contribution of women to the Sufi tradition in Anatolia, underscoring their indispensable role in shaping Turkish-Islamic civilization.